

Adam Wołoszyn

Uniwersytet Opolski

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9423-6417>

Jana Karola Chodkiewicza (1686–1712), starosty wielońskiego, błudeńskiego, bejsagolskiego i dawgieliskiego percepta oraz wydatki na naukę w Warszawie w latach 1700–1705. Przyczynek do historii kształcenia młodzieży magnackiej w Rzeczpospolitej

Streszczenie: Postać Jana Karola Chodkiewicza (1686–1712) z linii supraskiej nie doczekała się do tej pory swojego opracowania choćby w postaci noty biograficznej. Artykuł niniejszy przybliży więc wybrany fragment z życiorysu wyżej wymienionego bohatera, który w latach 1700–1705 przebywał na naukach w szkole jezuickiej w Warszawie. Okres nauk stanowił ważne wydarzenie w życiu młodych magnatów, którzy w ich ramach przygotowywali się do służby państwowej i funkcjonowania w społeczeństwie szlacheckim. Nie inaczej było w przypadku Jana Karola, dziedzica ogromnej fortuny chodkiewiczowskiej, który resztę swojego krótkiego życia spędził później na sporach o dobra ojczyste. Młody starosta pobierał nauki w trudnym dla Warszawy i Rzeczpospolitej okresie zawirowań polityczno-militarnych, jakie przyniosła ze sobą Wielka Wojna Północna (1700–1721). Wydarzenia tego czasu, których był świadkiem, stanowiły niewątpliwie dla niego dodatkową szkołę życiową.

W tekście zostały opisane dochody (percepta) oraz wydatki Jana Karola Chodkiewicza (1686–1712), starosty wielońskiego, błudeńskiego, bejsagolskiego i dawgieliskiego, na naukę w Warszawie w latach 1700–1705. Prezentowane źródła, zamieszczone w postaci aneksów, pozwalają zrekonstruować dwór młodego magnata: iloma dysponował sługami, na jakie rzeczy oraz zbytki wydawał najwięcej pieniędzy, ile kosztowały konkretne przedmioty i usługi w omawianym okresie. Można się również zorientować w magnackim jadłospisie, panującej modzie męskiej oraz jakiego rodzaju nauki były przez niego najchętniej pobierane. Z tych względów, artykuł ten o charakterze przyczynkarskim, może stanowić impuls do dalszych badań nad dziejami kształcenia młodzieży magnackiej w państwie polsko-litewskim, ale także zwrócić uwagę na materialną kwestię związaną z tego typu wyjazdami studenckimi.

Słowa kluczowe: Jan Karol Chodkiewicz (1686–1712), Warszawa, percepta (dochody), wydatki, studia, Wielka Wojna Północna 1700–1721

Przełom wieków XVII i XVIII w Rzeczypospolitej stanowił czas niezwykle niebezpieczny za sprawą toczącej się w Wielkim Księstwie Litewskim wojny domowej pomiędzy Sapiehami a szlachtą litewską skupioną w ruchu republikańskim oraz rozpoczynającym się kolejnym, jak się okazało decydującym, konfliktem o *dominium Maris Baltici*, który przeszedł do historii jako Wielka Wojna Północna (1700–1721). Pomimo niesprzyjających okoliczności czasów wojen, szlachta nie zaniedbywała edukacji swoich dzieci, a w rodzinach magnackich wręcz niezbędnym elementem wychowania pozostawał wyjazd na nauki do liczących się ośrodków w kraju. Nie inaczej było w przypadku Jana Karola, oboźnica litewskiego, dziedzica ogromnej fortuny rodu Chodkiewiczów linii supraskiej.

Cennych informacji na temat materialnej strony jego edukacji dostarczają dokumenty przechowywane obecnie w Archiwum Narodowym w Krakowie w zespole Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, a zwłaszcza znajdujące się pod sygnaturą 179: *Percepta na wydatki do wygody Jmci Pana starosty błudeńskiego w Warszawie studia traktującego Ao 1700*¹; oraz *Regestr wydatków na potrzebę extraordynacyjną, jako to na suknie, samego Pana starosty błudeńskiego, na barwę dla pokojowych, restaurację wozów, i na drogę jadąc z Warszawy do Szupraszla na wakacje*². Zostały one sporządzone przez służbę chodkiewiczowskiego, cześnika smoleńskiego Juliana Jasińskiego³, niewątpliwie na zlecenie opiekunów Jana Karola, którzy z jednej strony gromadzili dokumenty niezbędne do skwitowania z opieki, gdy ten osiągnie pełnoletność, jak też starali się zabezpieczyć przed ewentualnymi oskarżeniami tak o nadużycia majątkowe czy też zaniedbanie edukacji młodego Chodkiewicza. Dla badacza zajmującego się okresem staropolskim stanowią zaś obecnie interesujący przyczynek zarówno do historii wychowania i wciąż niedostatecznie przebadanego problemu edukacji młodzieży magnackiej⁴, jak też szeroko pojętej kultury materialnej, związanej z pobytem na tego typu studiach.

¹ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANKr), Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów (dalej: AMCh), sygn. 179, s. 3–7.

² Ibidem, s. 1, 9–27.

³ Ibidem, s. 1. W tych księgach rachunkowych tytułowany jest cześnikiem smoleńskim już w marcu 1705 r. W opracowanych spisach urzędników Wielkiego Księstwa Litewskiego występuje jako Stanisław Julian Jasiński (Jasiński), cześnik smoleński w latach 1706–1711 (*Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2003, s. 69, nr 188).

⁴ Z ważniejszych prac napisanych w ostatnich trzech dekadach należy wymienić: D. Żołędz, *Ideaty edukacyjne doby staropolskiej. Stanowe modele i potrzeby edukacyjne szesnastego i siedemnastego wieku*, Warszawa-Poznań 1990; D. Żołędz-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań 2002; idem, K. Kabacińska-Luczak, *Codzienność dziecięca opisana słowem i obrazem. Życie dziecka na ziemiach polskich od XVI do XVIII wieku*, Warszawa 2012; *Przestrogi i nauki dla dzieci. Instrukcje rodzicielskie (XVIII w.)*, red. M. E. Kowalczyk, D. Żołędz-Strzelczyk, Wrocław 2017; M. Chachaj, *Orszak magnata odbywającego podróż edukacyjną (wiek XVI–XVIII)*, [w:] *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 165–178; A. Markiewicz, *Podróże edukacyjne w czasach Jana III Sobieskiego. Peregrinationes Jablonovianae*, Warszawa 2011; S. Litak, *Edukacja początkowa w polskich szkołach w XIII–XVIII wieku*, Lublin 2010.

Jan Karol Chodkiewicz urodził się w 1686 r. i był najstarszym dzieckiem oraz jedynym synem starosty błudeńskiego, oboźnego wielkiego litewskiego Jerzego Karola Chodkiewicza oraz Marianny Tekli z Naruszewiczów (1° voto Chodkiewiczowej, 2° voto Pacowej, 3° voto Kaczanowskiej), siostrzenicy „trzęsących” u schyłku XVII w. Litwą Sapiehów⁵. Z tego małżeństwa urodziły się także dwie jego siostry. Starsza Izabela (ur. 1688 r.), która umarła w młodym wieku (między 1702 a 1710 r.) oraz młodsza Joanna (koniec 1691 – 22 maja 1751 r.), która 16 stycznia 1710 r. poślubiła chorążego żmudzkiego i późniejszego starostę żmudzkiego Kazimierza Jana Zaranka Horbowskiego (zm. 18 stycznia 1730 r.)⁶.

Po niespodziewanej śmierci Jerzego Karola Chodkiewicza w Możejkwie 17 sierpnia 1691 r.⁷, opiekę nad trójką jego dzieci sprawowała początkowo matka i jej drugi mąż starosta żmudzki Piotr Michał Pac. Gdy ten jednak także szybko zmarł w 1696 r., pieczę nad rodzeństwem przejął na mocy uzyskanego przywileju królewskiego w 1700 r. podskarbi Wielkiego Księstwa Litewskiego, Benedykt Paweł Sapieha. Dla kontroli, żeby nie doszło do nadużyć, łatwych, gdyż mógł swobodnie dysponować dobrami chodkiewiczowskimi w sprawach dzierżawy i zastawów, dodano drugiego opiekuna, stryja małoletnich Chodkiewiczów, starostę uszpołskiego Aleksandra (Kazimierza) Naruszewicza⁸. Bezpośrednią pieczę nad dobrami Chodkiewiczów sprawował w imieniu Sapiehy starosta miński Krzysztof Stanisław Zawisza, który zastąpił później także starego i schorowanego Naruszewicza⁹.

⁵ Izabela Chodkiewiczowa do Jerzego Karola Chodkiewicza, b.m.d [1686 r.], ANKr, AMCh, sygn. 128, s. 153–154; gratulacje z okazji narodzin syna; R. Mienicki, *Jerzy Karol Chodkiewicz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 369; A. Rachuba, *Piotr Michał Pac*, [w:] *ibidem*, t. 24, Wrocław 1979, s. 744–745. Z Jerzym Karolem Chodkiewiczem, starostą błudeńskim i oboźnym wielkim litewskim, Marianna Tekla z Naruszewiczów była zamężna w latach 1685–1691. Następnie jej mężem był starosta żmudzki Piotr Michał Pac od 1692 do 1696 r. Ostatni raz wyszła za mąż w 1701 r. za jednego ze swoich oficjalistów, Jana Kazimierza Kaczanowskiego, który uzyskał od niej starostwo dawgieliskie.

⁶ *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, oprac. S. K. Kossakowski, t. 1, Warszawa, 1859, s. 95; G. Błaszyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 6, Warszawa 2016, s. 367; *Testament Marianny Tekli Naruszewiczówny Chodkiewiczowej*, Możejków 5 XI 1691, ANKr, AMCh, sygn. 166, s. 12, 17, 26; będąca w ciąży M. T. Chodkiewiczowa, po śmierci męża podupała na zdrowiu i w obawie przed swoim nagłym zgonem sporządziła testament, w którym rozdysonowała swoje majątki między Jana Karola i Izabelę, uwzględniając także sumę posagu dla nienarodzonego dziecka, czyli Joanny. *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3: *Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2015, s. 81–82 (nr 152), 271 (nr 1279). Joanna była trzecią żoną K. J. Zaranka Horbowskiego.

⁷ *Dziennik Stanisława Niezabitowskiego 1682–1700*, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Ordynacji Zamoyskich, rkps 911, k. 229.

⁸ *Przydanie opiekuna urodz. Chodkiewiczom przy opiece Wielm. Sapiehy podskarbiego w. W.X.L. urodz. Naruszewicza starosty uszpołskiego*, Warszawa 1700, Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Driewnich Aktow g. Moskwa (dalej: RGADA), fond 389, Metryka Litewska (dalej: ML) 150, s. 117–119; *Consens Wielm. Sapieże podskarbiemu w. W.X.L. na arędowanie starostwa dawgieliskiego*, Warszawa 6 VII 1701, ANKr, AMCh, sygn. 208, s. 295–296.

⁹ *Kopia dekretu trybunalskiego nowogródzkiego dla Jw. Jana Karola i siostr Jmci Johanny i Izabeli, Chodkiewicza i Chodkiewiczównien, oboźnica i oboźnianek Litew. przydano W. J. P. Krzysztofa Zawiszę starostę mińskiego, Nowogródek 17 XI 1701*, ANKr, AMCh, sygn. 181, s. 3–6; *List od Jm. P. Zawiszy na przyznanie arędy na folwark Rymszany dla Jana Rudomina Dustackiego pisarza ziemskiego brasławskiego*, Wilno

Zaborcze zapędy względem dóbr chodkiewiczowskich, jak też (a może przede wszystkim) proszwedzka orientacja Sapiehów i ich adherentów spowodowały, że August II życzliwie ustosunkował się do prośby Marianny Tekli Kaczanowskiej i 3 września 1703 r. unieważnił kuratelę sapieżyńską¹⁰. Nie zakończyło to sporów o te majątności, a rozliczne sprawy sądowe z Szujskimi, Druckimi-Horskimi, jak też z matką i siostrą Joanną (o Petryków) ciągnęły się przez całe krótkie, dorosłe życia Jana Karola¹¹, który zmarł 26 grudnia 1712 r. w Borunach w wieku zaledwie 26 lat. Nie pozwoliło mu to zrobić większej kariery publicznej, do której predestynowały go urodzenie i posiadany majątek, a także uzyskane wykształcenie (o którym poniżej). Chodkiewiczowi udało się jedynie uzyskać wysoką pozycję w wojsku Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdyż w 1708 r. był rotmistrzem chorągwi pancernej, której etat wynosił 68 koni, jak też posiadał stopień pułkownika wojsk litewskich JKM¹². Pod koniec 1710 r., przy okazji reorganizacji armii litewskiej, otrzymał ordynans – list przypowiedni od hetmana wielkiego litewskiego Ludwika Konstantego Pocięja na zaciąg chorągwi petyhorskiej w sile 100 koni¹³.

Jeżeli chodzi o życie rodzinne, to Jan Karol był żonaty od 1710 r. z Cecylią Zofią Sapieżanką (1688–1762), córką Franciszki Kopciówny (zm. 1690) i wojewody trockiego Kazimierza Władysława Sapiehy, zmarłego w 1703 r. Z małżeństwa z Cecylią Zofią miał syna Adama Tadeusza (1711–1745), późniejszego wojewodę brzeskiego, a według niektórych źródeł także drugiego potomka imieniem Kazimierz (ur. 1712), który zmarł w dzieciństwie¹⁴. Swojej żonie i potomkowi (potomstwu) zdołał zapewnić bezpieczeństwo materialne, gdyż wkrótce po ślubie, będąc świadomy swojego nie najlepszego stanu zdrowia, Jan Karol zaczął uzyskiwać dla Cecylii Zofii *ius communicativum* na poszczególne starostwa będące w jego władaniu¹⁵. Gdy jesienią 1712 r. nasiliły się symptomy

10 III 1702, ibidem, sygn. 206, s. 117–118. Zob. *List quitacyjny Krzysztofa Zawiszy starosty mińskiego*, Rohotna 3 II 1702, ibidem, sygn. 204, s. 163–166; *List Krzysztofa Zawiszy na przyznanie prawa zastawnego na folwark Bryniew od majątności Petrykowa w mozyrskim powiecie dany Janowi Wołkowi miecznikowi trockiemu*, Petryków 23 IV 1702, ibidem, sygn. 198, s. 87–90.

¹⁰ *Cassatio curateli od urodz. Sapiehów na osobę i dobra urodz. Kaczanowskiej starościny dawgielskiej otrzymany*, Warszawa 3 IX 1703, RGADA, f. 389, ML 154, s. 29–30; *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, oprac. J. Wolff, Petersburg 1885, s. 210.

¹¹ ANKr, AMCh, sygn. 182, 185, 186, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 197.

¹² *Rejestr chorągwi pancernej Jaśn. Wielmożnego Jm. Pana Chodkiewicza starosty wielońskiego kompanii w roku 1708*, ibidem, sygn. 179, s. 29–29a; *Copia listu Jmci Pana starosty wielońskiego do Xcia Jmci Wiśniowieckiego hetmana w. W.X.L. pisamy, bez miejsca i daty [ok. 1707 r.]*, ibidem, sygn. 180, s. 14.

¹³ *Kopia ordynansu Jm. Pana hetmana wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego Ludwika Konstantego Pocięja na zaciąg chorągwi petyhorskiej*, Różana 30 X 1710, ibidem, sygn. 179, s. 31–32.

¹⁴ *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1862, s. 301–302. Krzysztof Stanisław Zawisza do Jana Karola Chodkiewicza, Mińsk 11 I 1712, ANKr, AMCh, sygn. 180, s. 79: „A czemuż przy komplemencie nie dać znać było, że Bóg dał Wm. M. Państwu syna. I gdyby mi posłaniec o tym nie powiedział, pewnie bym nie wiedział?”. Informacje o drugim synu Kazimierzu podaje jedynie Seweryn Uruski: *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, oprac. S. Uruski, t. 2, Warszawa 1905, s. 214.

¹⁵ Zob. J. K. Chodkiewicz do Cecylii Zofii Chodkiewiczowej, Dawgieliszki 13 IX 1712, ANKr, AMCh, sygn. 212, s. 47–50: opis zabiegów Chodkiewicza o cesję i konsens królewski na starostwa wielońskie i blu-

ciężkiej choroby, Chodkiewicz w grudniu sporządził testament, w którym przekazał cały majątek synowi i żonie, a także sporządził dyspozycje dotyczące swojego pogrzebu¹⁶. Zgodnie z tymi ostatnimi został pochowany przy ojcu w cerkwi klasztoru bazylianów w Supraślu¹⁷.

W latach młodości J. K. Chodkiewiczowi udało się uzyskać dobre wykształcenie, którego podstawą była typowa edukacja synów magnackich tamtego czasu. Z tym jednak zastrzeżeniem, że pieczę nad nią sprawował nie ojciec czy ojczymowie, a matka oraz możni protektorzy, którzy łożyli na nauki w Warszawie, oczywiście z dochodów uzyskiwanych z dóbr chodkiewiczowskich. Wydaje się, że wybór miejsca też nie był przypadkowy – zdecydował stołeczny charakter Warszawy, która była centrum politycznym państwa i głównym miejscem rezydencji króla w trakcie jego pobytu w Rzeczypospolitej. Ściągali do niej najznamienitsi ówczesnie przedstawiciele stanu szlacheckiego przejawiający różne ambicje¹⁸. Duży, może decydujący wpływ na wybór miejsca pobierania nauk miał B. P. Sapieha, którego dzieci wówczas przebywały w stolicy. Latem 1697 r. wezwał swoją siostrzenicę, a matkę Jana Karola, Mariannę Teklę, aby:

„[...] dziecięcia dla nauk, podług mego postanowienia z Wm. M. Panią w Wilnie, do Warszawy do moich dzieci [Michała Józefa i Kazimierza Józefa Sapiehów – A. W.] nie sprowadził, którego życzę i prośbę Wm. M. Pani, abyś raczyła po skończonych wakacjach do mnie posyłać, nauka i wygoda wszelka przy moich dzieciach będzie”¹⁹.

Zdecydowało to ostatecznie, że Jan Karol nie podjął dalszej nauki w Wilnie, choć z listu jezuitę Mikołaja Sienkowskiego do Marianny Tekli z 1698 r. wynika, że oczekiwano młodego Chodkiewicza w Akademii Wileńskiej²⁰. Przymuszczalnie może jednak

deńskie dla żony. *Jus communicativum na starostwo dawgieliskie w powiecie braclawskim Jm. P. Cecylijej Sapieżance Janowej Karolowej Chodkiewiczowej staroście wielońskiej i dawgieliskiej*, Warszawa 10 XII 1710, ibidem, sygn. 206, s. 5; por. *Widymus z xiąg grodzkich starostwa brzeskiego przywileju juris communicativum na starostwo dawgieliskie Cecylii Chodkiewiczowej*, Warszawa 10 XII 1710, ibidem, s. 57–60 – akt bez miejsca i tylko z datą roczną, nie odnotowany w metryce litewskiej (?); *Jus communicativum urodzonej Cecylijej Sapieżance Chodkiewiczowej na starostwo wielońskie z Bejsagolą*, Jarosław 7 VI 1711, RGADA, f. 389, ML 155, s. 393–394 [k. 235–235v]; *Jus communicativum urodzonej Cecylijej Sapieżance Chodkiewiczowej na starostwo bludeńskie z Malaczem*, Jarosław 7 VI 1711, ibidem, s. 394–395 [k. 235v–236]; *Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, t. 3, wyd. B. Gorczak, Petersburg 1894, s. 162.

¹⁶ *Testament Jana Karola Chodkiewicza*, Boruny 6 XII 1712 (oryginał), ANKr, AMCh, sygn. 179, s. 141–159, 79–80 (koniec).

¹⁷ Ibidem, s. 79–80. Zob. *Testament Marianny Tekli Naruszewiczówny Chodkiewiczowej*, Możejków 5 XI 1691, ANKr, AMCh, sygn. 166, s. 13.

¹⁸ W. Czaplinski, J. Długosz, *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*, Warszawa 1976, s. 23–30, 151–163; J. S. Bystroń, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 2, Warszawa 1994, s. 144–146; E. Kahl, *Wychowanie dziecka w rodzinie szlacheckiej w XVI i XVII wieku*, [w:] *Wychowanie w rodzinie*, t. 1: *Przekaz tradycji i kultury na przestrzeni wieków*, red. S. Walasek, L. Albański, Jelenia Góra 2011, s. 19–38.

¹⁹ Benedykt Paweł Sapieha do M. T. Pacowej, Warszawa 16 VII 1697, ANKr, AMCh, sygn. 168, s. 97.

²⁰ Ks. Mikołaj Sienkowski do M. T. Pacowej, Wysoki Dwór 3 II 1698, ibidem, s. 139–142.

w Wilnie, pod opieką jezuitę Jakuba Stanikiewicza, ukończył pierwszy stopień nauki – infimie, która trwała dwa lata (*infimia minorum* i *maiorum*)²¹, a na kontynuowanie nauk został wysłany do Warszawy. Informując matkę o swoich postępkach w edukacji w stolicy, Jan Karol stwierdził, że: „[...] niedaremny koszt na nauki ważony był, bom do wyższej szkoły, to jest z grammatyki do syntaxiki promocji dostąpił”²². Wynika z tego, że uczęszczał do szkoły jezuickiej, tak jak wcześniej w Wilnie, więc kontynuował zaczęty w Akademii Wileńskiej program nauczania.

W szkole jezuickiej były trzy klasy niższe *infimia minorum* i *maiorum*, *gramatica*, *sintaxis* oraz dwie wyższe *poesis* i *retorica*. Zwieńczenie nauk stanowiła natomiast *philosophia*. Nauczanie odbywało się głównie po łacinie z możliwością studiowania także języków nowożytnych²³. Klasę wstępną stanowiła tzw. proforma, przygotowująca do infimy niższej, gdzie uczono czytać i pisać, podstaw arytmetyki oraz języka łacińskiego. W infimie wyższej, poza powyższymi naukami dochodziło studiowanie katechizmu według wskazówek holenderskiego jezuitę Piotra Kanizjusza (*Summa doctrinae christiana*), w gramatyce natomiast nauczano deklinacji, koniugacji, rachunków, pisania listów oraz tłumaczono łacińskie dzieła poety Fedrusa i historyka Korneliusza Neposa. Okres *syntaxis* to nauka składni i czytania innych autorów rzymskich, jak historyka Eutropiusza czy Juliusza Cezara. Uczniowie pisali także listy i mowy. W poetyce wykładano metrykę, czytano dzieła Owidiusza, Horacego, Lukana i Klaudiusza. Prócz tego uczono się deklamowania z pamięci po polsku i po łacinie, prozą i wierszem różnego rodzaju epigramatów, listów, elegii, ód oraz mów Liwiusza i Kuracjusza. Czasem też wygłaszane były wiersze lub mowy będące pracą własną uczniów. W retoryce, poza nauką krasomówstwa, czytano prace Swetoniusza, Kaludiana czy listy Cyncerona i pisano wypracowania. Wykładano historię rzymską i powszechną, dzieje Polski na podstawie dzieła Marcina Kromera, jak też historię prawa powszechnego. Ostatni, najwyższy stopień studiów, stanowiła filozofia, gdzie nauczano logiki, metafizyki, etyki podług zasad tomistów, a z matematyki geometrię wyższą. We wszystkich klasach lekcje odbywały się rano od 8 do 11 i po południu od 14 do 16. W czwartki przypadał dzień na rekreację, a wakacje nazywane „wielkimi” trwały od 25 lipca do 1 września. Każda klasa miała tylko jednego nauczyciela. W niższych klasach nazywano ich magistrami, a w retoryce i filozofii profesorami²⁴.

²¹ Ks. Jakub Stanikiewicz do M. T. Pacowej, Wilno 18 III 1698, ibidem, s. 143–144; Ks. J. Stanikiewicz do M. T. Pacowej, Wilno 5 VII 1698, ibidem, s. 147–149; w tym liście dopisek ręką młodego Chodkiewicza z pozdrowieniami dla matki. Już wówczas tytułuje się starostą błudeńskim. O programie nauczania w Akademii Wileńskiej pisze w swoim pamiętniku K. S. Zawisza (*Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy...*, s. 17).

²² J. K. Chodkiewicz do M. T. Kaczanowskiej, Supraśl 15 VIII 1701, ANKr, AMCh, sygn. 167, s. 30–31.

²³ *Dzieje Rzeczypospolitej polskiej z początku siedemnastego wieku*, t. 6, oprac. J. Moraczewski, Poznań 1851, s. 210.

²⁴ J. Łukaszewicz, *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, Poznań 1849, s. 292–293.

Szkoła jezuicka w Warszawie powstała na mocy przywileju króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego 26 grudnia 1671 r. i pozwolenia biskupa poznańskiego Stefana Wierzbowskiego, ale funkcjonowała już od września 1668 r. Zlokalizowana była w Domu Profesorów, znajdującym się na ulicy św. Jana (później przemianowanej na Jezuicką) między rynkiem Starego Miasta a Kanonią²⁵. Celem szkół jezuickich było przede wszystkim zapewnienie jej wychowankom wiedzy ogólnej tzw. *eruditio*, ze szczególnym naciskiem na kształcenie retoryczne i historyczno-polityczne²⁶, co było ważne w kontaktach z innymi przedstawicielami stanu szlacheckiego. W 1701 r. młody Chodkiewicz donosił matce o godnym przyjmowaniu go przez przebywających w czasie sejmu w Warszawie magnatów i szlachciców: „[...] chwałą i honorem imieniowi domu mojego należącym przyjmowano i witano, trudno o tym wypisać”²⁷.

Przechodząc do analizy dochodów (tzw. percept) i wydatków J. K. Chodkiewicza na naukę w Warszawie w latach 1700–1705 należy poczynić pewne uwagi w zakresie obiegowych jednostek pieniężnych w tym czasie. W analizowanych zestawieniach chodkiewiczowskich dochodów i wydatków występują: złoty, tynfy i talary bite (twarde), jak też szelągi. Dla uzyskania szacunkowych wyliczeń postanowiono podać w nawiasach kwadratowych przybliżone wartości złotowe kwot w tynfach i talarach. Przy czym należy zaznaczyć, że wartości ustanowione w 1663 r. i konstytucją z 1676 r.²⁸, które przetrwały do 1710 r., nie pokrywały się z faktyczną wartością rynkową pieniędzy wykorzystywanych w relacjach handlowych. W przypadku tynfa, którego odgórny kurs wynosił 30 gr, czyli równał się 1 złotemu polskiemu, zachowano w obliczeniach tę wartość, uwzględniając, że faktycznie rynek kształtował ją na poziomie pomiędzy 13 gr a 18 gr²⁹. W przypadku talara bitego państwowy kurs wynosił 6 zł i taki został zastosowany również w rachunkach, gdy tymczasem rynkowa wartość wahała się w przedziale od 8 do 9 zł³⁰. Ponadto

²⁵ S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, Kraków 1904, s. 854–875; idem, *Jezuici w Polsce*, Kraków 1908, s. 137–138, 183–184; *Deskrypcja albo komput kamienic, dworów, domów, kościołów, klasztorów, szpitalów tak w mieście jako i po przedmieściach Starej Warszawy w r. 1655 diebus septembris uczynion*, [w:] *Źródła do dziejów Warszawy. Rejestry podatkowe i taryfy nieruchomości 1510–1770*, wyd. A. Berdecka, J. Rutkowska, A. Sucheni-Grabowska, H. Szwankowska, Warszawa 1963, s. 127; *Regestr rewizyjnej gospód miasta Starej Warszawy A. 1669*, [w:] *ibidem*, s. 209.

²⁶ K. Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk 2007, s. 57, 169, 172.

²⁷ J. K. Chodkiewicz do M. T. Kaczanowskiej, Supraśl 15 VIII 1701, ANKr, AMCh, sygn. 167, s. 30–31.

²⁸ *O walorze monety w Koronie i W.X.Lit.*, [w:] *Volumina Legum*, t. 5, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 175.

²⁹ J. A. Swagrzysk, *Pieniądz na ziemiach polskich X-XX w.*, Wrocław 1990, s. 142; *Prawo arzędowne od Jm Pana Chodkiewicza dane Jm. P. Sepakowskiemu i samej Jej. na starostwo bludeńskie w sumie jedynastu tysięcy siedmuset i dwóch zł. poll.*, Bludeń 23 IV 1710, ANKr, AMCh, sygn. 204, s. 15: „[...] tymph po złotemu równo dziesiętnik po groszy dziesięciu [...]”.

³⁰ *O walorze monety w Koronie i W.X.Lit.*, s. 175; M. Nycz, *Geneza reform skarbowych Sejmu Niemego. Studium z dziejów skarbowo-wojskowych, z lat 1697–1717*, Poznań 1938, s. 9; zob. *List wierzytelny J. K. Chodkiewicza wobec Jana Pawłowicza burmistrza Wilna*, Wilno 8 VI 1702, ANKr, AMCh, sygn. 209, s. 43: „[...] talar bity po złotych sześciu spełna [...]”. Zob. także zestawienia finansowe Jana Fryderyka Sapiehy: *Per-*

na początku XVIII w. wydawane były taryfy, rezolucje i redukcje, które kształtowały wartość złotego na 30 gr, a tynfa na 1 zł i 8 gr (38 gr). Natomiast wartość talaru szacowano w nich na 8 zł lub 6 tynfów i 12 gr³¹. Dodatkowy problem dla wskazania właściwej siły nabywczej pieniądza stanowią tzw. taksy marszałkowskie, które były ustanawiane dla produktów i usług cieszących się większym lub mniejszym popytem. Cena taksowa mogła znacząco różnić się od wartości rynkowej, zarówno *in plus*, jak *in minus*³². Z tych względów w niniejszych szacunkach dla lat 1700–1705 postanowiono ostatecznie przyjąć przeliczniki, które występują w analizowanym materiale źródłowym (tj. tynf i złoty po 30 gr, a talar bity po 6 zł), zaznaczając jednak, że faktyczna wartość rynkowa mogła się znacząco różnić.

Podczas pobytu na naukach w Warszawie w latach 1700–1705 swoisty „budżet edukacyjny” (tzw. percepta) starosty błudeńskiego wyglądał następująco. W 1700 r. było to 300 tynfów [300 zł] i 1000 zł – 1300 zł³³; w następnym roku 1400 tynfów [1400 zł] i 2500 zł – 3900 zł³⁴; w 1702 r. wydatki osiągnęły poziom 2500 tynfów [2500 zł] i 1500 zł – 4000 zł³⁵; natomiast w 1703 r. było to już 3100 tynfów [3100 zł]³⁶; a w 1704 r. 2750 tynfów [2750 zł] i 500 talarów bitych [3000 zł]³⁷. W ostatnim roku nauki Chodkiewicz dysponował 2026 tynfami [2026 zł]³⁸. Daje to łącznie za lata 1700–1705: 12 076 tynfów [12 076 zł], 5000 zł oraz 500 talarów bitych [3000 zł], co stanowi sumę 20 076 zł.

Źródło „budżetu edukacyjnego” J. K. Chodkiewicza w trakcie pobierania nauk w Warszawie stanowiły w przeważającej części dochody z jego dóbr ziemskich, przysyłane przez oficjalistów, którymi zawiadywał główny ekonom wyznaczony przez Sapiechę, wojski trocki Eustachy Jan Burba. Wyniosły one w latach 1700–1705: 6850 tynfów [6850 zł], 3000 zł i 300 talarów bitych [1800 zł] – 11 650 zł (58,03% wszystkich dochodów)³⁹. Oprócz tego Chodkiewicz otrzymywał spore sumy od swojego opiekuna, podskarbiego wielkiego litewskiego B. P. Sapiehy: 4626 tynfów [4626 zł] i 500 zł

cepta pieniędzy do rąk moich z różnych miejsc odebranych in Anno 1706 et 7 i Expensa tych pieniędzy, ibidem, sygn. 1023, s. 92; i *List zastawny M. T. Naruszewiczówny Kaczanowskiej na folwark Marciniński w powiecie lidzkim dla Marcjana Antoniego Niemierzy cześnika ziemi drohickiej*, Możejków 24 IV 1707, ibidem, sygn. 191, s. 1: „[...] tymfowej talarowej monety rachując talar każdy po złotych ośmiu [...]”.

³¹ *Rezolucya tynfów na złote y redukcya złotych na tynfy według kurrency to 1est rachuiąc 1 szost. bity, gr 12 szel. w 12ce*, b.m. 1701, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, sygn. SD 56216/I, s. 4–5, 58.

³² S. Siegel, *Ceny w Warszawie w latach 1701–1815*, Lwów 1936, s. 27–34.

³³ *Percepta na wydatki do wygody Jmci Pana starosty błudeńskiego w Warszawie studia traktującego A[nn]o 1700*, ANKr, AMCh, sygn. 179, s. 3.

³⁴ Ibidem, s. 3–4.

³⁵ Ibidem, s. 4–5.

³⁶ Ibidem, s. 5–6.

³⁷ Ibidem, s. 6.

³⁸ Ibidem, s. 7.

³⁹ Ibidem, s. 3–7.

– 5126 zł (25,53% wszystkich dochodów)⁴⁰, jak też od ludzi z jego otoczenia, m.in. od starosty mińskiego K. S. Zawiszy – 1500 zł (7,47% wszystkich dochodów)⁴¹ czy burmistrza Wilna Jana Pawłowicza: 600 tynfów [600 zł] i 200 talarów bitych [1200 zł] – 1800 zł (8,97% wszystkich dochodów)⁴². Łącznie suma przekazanych pieniędzy młodemu Chodkiewiczowi, w omawianych latach, wynosiła: 5226 tynfów [5226 zł], 2000 zł i 200 talarów bitych [1200 zł] – 8426 zł (41,97% całości dochodów). Od początku swojego pobytu w Warszawie Jan Karol zabiegał także o protekcję kanclerza wielkiego litewskiego Karola Stanisława Radziwiłła, ale czynił to dość nieskutecznie, a przede wszystkim niezdarnie⁴³. W 1704 r. sprawa się skomplikowała, kiedy jego matka weszła w spór sądowy z Radziwiłłem o zaległą sumę 2000 tynfów [2000 zł], które pożyczyla zmarła w 1696 r. teściowa, Izabela Chodkiewiczowa⁴⁴.

Wydatki J. K. Chodkiewicza w latach 1701–1705 kształtowały się następująco: w 1701 r. było to 1054,11 zł i 623 tynfów [623 zł] – 1677,11 zł⁴⁵ oraz 1825 tynfów [1825 zł] w 1702 r.⁴⁶ W 1703 r. było to już tylko 290,20 tynfów [290,20 zł]⁴⁷. Natomiast w latach 1704 i 1705 było to odpowiednio 2831,27 tynfów [2831,27 zł]⁴⁸ i 1146,24 tynfów [1146,24 zł]⁴⁹. Łącznie więc w latach 1701–1705 Chodkiewicz wydał na swoje utrzymanie i naukę 1054,11 zł i 6717,11 tynfów [6717,11 zł] – 7771,22 zł⁵⁰.

Najwięcej pieniędzy pochłoniął zakup tkanin i uszycie strojów, jak też garderoby: różnokolorowych kontuszy, żupanów, futer, czapek, chustek, pasów, sprzączek itp. A ponieważ w tkaniny, garderobę, jak też w większość luksusowych rzeczy zaopatrywał się starosta w Gdańsku lub Królewcu, to wysyłał po nie swoich ludzi lub sam odbywał podróże „na zakupy”. Dlatego też należy doliczyć koszty takich podróży oraz transportu sprawunków z Gdańska i Królewca. W 1701 r. było to 260,23 zł i 351 tynfów [351 zł] – 611,23 zł, a w 1702 r. – 833 tynfów [833 zł] i 44,15 zł – 877,15 zł. W kolejnych la-

⁴⁰ Ibidem, s. 3–7.

⁴¹ Ibidem, s. 4.

⁴² Ibidem, s. 5–6. Zob. *List wierzitelny J. K. Chodkiewicza wobec Jana Pawłowicza burmistrza Wilna*, Wilno 8 VI 1702, ibidem, sygn. 209, s. 43–46.

⁴³ J. K. Chodkiewicz do Karola Stanisława Radziwiłła, Warszawa 26 VI 1701, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział V, sygn. 2048, s. 1–2; J. K. Chodkiewicz do K. S. Radziwiłła, Wielona 28 IX 1701, ibidem, s. 3–4.

⁴⁴ Zob. *Dekret sądu Gł. Trybunального [...] a 1704 Febr. 23 w Nowogródku [...] konferowany w sprawie Jaśnie Ośw. Xcia Jm. Radziwiłła kanclerza w. W.X.L. z Wielmożną Jej. Panią Kaczanowską starościnną dawgieliską i Wielmożnym Jm. Panem Chodkiewiczem starostą błudeńskim synem Jej. jako sukcesorami do listu obligu zeszedłego starościny mozyrskiej na sumę 2000 tynfów danego*, ANKr, AMCh, sygn. 209, s. 47–50.

⁴⁵ *Regestr wydatków na potrzebę extraordinaryciną, jako to na suknie, samego pana starosty błudeńskiego, na barwę dla pokojowych, restaurację wozów, i na drogę jadąc z Warszawy do Szupraszla na wakacje*, ibidem, sygn. 179, s. 9–16.

⁴⁶ Ibidem, s. 16–21.

⁴⁷ Ibidem, s. 21–22.

⁴⁸ Ibidem, s. 22–25.

⁴⁹ Ibidem, s. 25–26, 1.

⁵⁰ Ibidem, s. 1, 9–27.

tach natomiast przeznaczano następujące sumy: w 1703 r. – 225,20 tynfów [225,20 zł]; w 1704 r. – 745,15 tynfów [745,15 zł]; a w 1705 r. – 198 tynfów [198 zł]. Łącznie suma ta osiągnęła wysokość 2353 tynfów i 5 gr [2353 zł i 5 gr] i 305 zł i 8 gr – 2658,13 zł.

Równie dużo środków przeznaczono zostało na ubrania dla służących Chodkiewicza. W 1701 r. 333,15 zł i 51 tynfów [51 zł] w 1702 r. Natomiast w 1704 r. aż 503 tynfów i 6 gr [503 zł i 6 gr], a w 1705 r. tylko 186 tynfów [186 zł]. Suma na ten cel wyniosła ogółem 740 tynfów i 6 gr [740 zł i 6 gr] oraz 333,15 zł – 1073,21 zł. Tymczasem na ich wynagrodzenie (pokojowi, woźnice, kucharz, praczka, gospodyni), uwzględniając również opłatę za stancję (1000 tynfów), przeznaczane były w kolejnych latach następujące kwoty: w 1701 r. 1 zł i 3 gr i 63 tynfów [63 zł] – 64 zł i 3 gr; w 1702 r. 619 tynfów [619 zł]; a w 1703 r. 35 tynfów [35 zł]; natomiast w 1704 r. było to 1225 tynfów [1225 zł] i 183 tynfów [183 zł] w 1705 r. Daje to razem 2125 tynfów [2125 zł] i 1 zł i 3 gr – 22 126 zł i 3 gr.

Powyższe wydatki były niezbędne, jeżeli spojrzeć się na kwestię magnackiego prestiżu. Szanujący się magnat, wywodzący się z tak zacnego rodu, jak Chodkiewiczowie, musiał posiadać bogatą garderobę i odpowiednią liczbę służby. Z tych względów na kwestie reprezentacyjne przeznaczano najwięcej pieniędzy, w tym na utrzymanie koni i karety niezbędnych do przemieszczania się: 159 zł i 5 gr oraz 535,24 tynfów [535,24 zł] – 694,29 zł; a na wino dla odwiedzających go gości – 88,24 zł. W dalszej kolejności środki pieniężne wydawano na bieżące potrzeby, jak np. pościel i różne przedmioty do sypialni: 4,12 zł i 338 tynfów [338 zł] – 342,12 zł; rzeczy stołowe: 66,20 zł i 123 tynfów [123 zł] – 189,20 zł; naprawy zegarków: 15 zł i 20 tynfów [20 zł] – 35 zł. Stosunkowo niewielką pozycję w wydatkach stanowiły zakupy środków czystości i higieny, jak też związane z tym usługi: np. puzdra, miotły, brzytwy, grzebieniarz z grzebieniami, świece. Do tego dochodziły naprawa okien, czyszczenie strzelby, nauka służącego grania na skrzypcach – łącznie 41 tynfów [41 zł].

Dużą ilość pieniędzy podczas swego pobytu w Warszawie Jan Karol wydał na cyrulika i różnego rodzaju medykamenty: 172 tynfów [172 zł]; co może świadczyć o tym, że w tym czasie niedomagał lub mógł być ogólnie słabego zdrowia. Z analizowanego spisu wydatków dowiadujemy się także kilku rzeczy w kwestii pobieranych przez starostę nauk. Poza zajęciami szkolnymi przez pięć miesięcy dodatkowo uczył się języka niemieckiego od „szprachmajstera”: 30 tynfów [30 zł], a przez prawie rok szkolił się w posługiwaniu językiem francuskim: 270 tynfów [270 zł]. Jego nauczycielami byli rodowity Francuz i zaprzyjaźniony ksiądz Paprol. Przez dwa miesiące uczęszczał dodatkowo na lekcje matematyki: 12 tynfów [12 zł], bez wątplenia przydatne biorąc pod uwagę, że był dziedzicem ogromnej fortuny. Na książki francuskie (głównie) i niemieckie wydał 40 tynfów [40 zł].

Bardzo ciekawie przedstawiają się odnotowane w analizowanych księgach rachunkowych wydatki na podróże J. K. Chodkiewicza z Warszawy do Supraśla w dniach

6–10 sierpnia 1701 r.⁵¹ Na różnego rodzaju rzeczy przydatne w podróży tj. sznury, świece, beczkę, rozeń itp. wydano 11 zł i 2 gr. Na siano, słomę i owies dla koni 25,17 zł. Natomiast przeprawa przez Wisłę kosztowała 6 zł, a przez Bug 2 zł i 6 gr. Interesująco wyglądają także wydatki na jedzenie i picie w czasie drogi młodego magnata, które łącznie wyniosły 39 zł i 2 gr. Jeżeli chodzi o dietę mięsną, to Chodkiewicz najczęściej spożywał drób (kurczaki), w mniejszej ilości baraninę i wołowinę. W jego jadłospisie znalazł się także chleb, masło, jarzyny, ogórki, sól, cytryny i przyprawy korzenne. Z trunków najczęściej spożywał piwo, w mniejszej ilości wódkę, wino zaś podczas spotkań z gośćmi.

Chodkiewicz przebywał w Warszawie od połowy 1700 r. do połowy 1705 r. Pozwoliło mu to poznać życie miasta w różnych okresach. Miał okazję zobaczyć, jak zmienia się stolica w trakcie trwania sejmu, gdy ten obradował od 30 maja do 18 czerwca 1701 r. Rozkwitało wtedy życie towarzyskie, z czego korzystał Chodkiewicz starając się nawiązać różne znajomości, o które usilnie zabiegał. Kontynuował te zabiegi po wakacjach, gdy 22 grudnia 1701 r. wznowione zostały obrady sejmowe, które trwały do 6 lutego 1702 r. Młody magnat mógł też obserwować odbywające się w Warszawie rady senatu. Był świadkiem kilkukrotnego zajęcia stolicy przez armię szwedzką w latach 1702–1705 r. oraz próby jej odbicia przez wojska saskie. Na jego oczach dokonać się mogła również detronizacja Augusta II przez konfederatów warszawskich 16 lutego 1704 r. i elekcja Stanisława Leszczyńskiego 12 lipca⁵². Pomimo zagrożenia ze strony różnych wojsk, uczestniczył w zabawach karnawałowych na początku 1705 r., a także podróżował do swoich dóbr czy też Gdańska, Królewca i Rawicza, aby w pełni wykorzystać okres, jaki miał na naukę.

Chodkiewicz otrzymał staranne, klasyczne wykształcenie, które oferowały szkoły jezuickie w Wilnie i Warszawie, ucząc w głównej mierze biegłego posługiwanie się łaciną, co było niezbędne dla magnata zarówno w życiu publicznym, jak i towarzyskim. Pogłębiał znajomość języków nowożytnych, francuskiego i niemieckiego, a także rachunków pobierając dodatkowe lekcje. Oczywiście kształcenie Chodkiewicza nie było tym samym co kosztowna peregrynacja po krajach zachodniej Europy, ale dawało mu podstawy do wejścia w dorosłość, aby móc samodzielnie zarządzać swoimi dobrami. Dostosowane było to do ówczesnej koncepcji kształcenia szlacheckiego, które miało służyć dobru państwa poprzez wychowanie dojrzałych politycznie obywateli.

Niewątpliwie Chodkiewiczowi przyszło uczyć się w czasie wielkich wstrząsów polityczno-militarnych, jakie nawiedziły Warszawę i całą Rzeczypospolitą. Już samo obserwowanie powyższych zdarzeń stanowiło dla niego doskonałą szkołę życia. Wydaje

⁵¹ Przez Skaryszew–Radzymin (6–7 sierpnia)–Porębę (8 sierpnia)–Ostrów (8 sierpnia)–Rydwań (8 sierpnia)–Zambrow (9 sierpnia)–Zalesie (9 sierpnia)–Supraśl (10 sierpnia).

⁵² R. Radziwonka, *Warszawa i jej mieszkańcy w czasach wielkiej wojny północnej (1700–1721)*, Warszawa 2019, s. 75–95.

się jednak, że słabe zdrowie i śmierć w młodym wieku nie pozwoliły mu na rozwój ani kariery politycznej, ani w pełni zaangażowanie się w rzemiosło wojskowe.

Podsumowując, należy zauważyć, że wydatki J. K. Chodkiewicza podczas pobytu w Warszawie w latach 1700–1705, które zostały ujęte w spisie, opiewały na kwotę 1054,11 zł i 6717,11 tynfów [6717,11 zł] – 7771,22 zł; tymczasem całość dochodów, jakimi dysponował, wynosiła w tym czasie 12 076 tynfów [12 076 zł], 5000 zł oraz 500 talarów bitych [3000 zł], co stanowi sumę 20 076 zł. Z jednej strony może to świadczyć o dość oszczędnym i racjonalnym wydatkowaniu pieniędzy przez niego, z drugiej nie wszystkie wydatki mogły zostać uwzględnione przez Juliana Jasieńskiego w spisie. Możliwe, że znaczną część środków starosta przeznaczył mógł na spory sądowe o dobra z innymi rodzinami szlacheckimi, a także z najbliższymi krewnymi. Mimo tego należy stwierdzić, że prezentowane w niniejszym tekście źródła stanowią niezwykle interesujący materiał, aby zorientować się, jak wyglądał dwór młodego magnata podczas pobytu na naukach. Iloma dysponował on sługami, a także, na jakie rzeczy i zbytki wydawał najwięcej pieniędzy oraz ile kosztowały konkretne przedmioty i usługi w omawianym okresie. Dowiadujemy się, jak wyglądał magnacki jadłospis i panująca moda męska oraz jakiego rodzaju nauki były przez niego najchętniej pobierane.

W aneksach zostały umieszczone edycje dwóch dokumentów wymienionych na początku artykułu: *Percepta na wydatki...* i *Regestr wydatków...* Zgodnie z ogólnie przyjętymi wytycznymi wydawnictw źródłowych⁵³, a także z uwzględnieniem uwag, które zgłaszali badacze na przestrzeni lat⁵⁴, pisownię tekstów uwspółcześniono i zmodernizowano, przy jednoczesnym zachowaniu oryginalnego brzmienia nazwisk i nazw miejscowości, aby uniknąć mimowolnych pomyłek przy identyfikacji w odsyłaczach. W przypisach zostały objaśnione terminy i wyrazy już nieużywane. W przypadku pojawienia się tej samej osoby w nawiasie kwadratowym podano jej imię i nazwisko. Również w nawiasach kwadratowych rozwinięto część skrótów, których rozwinięcie może sprawić problemy. Nie tłumaczono natomiast słownictwa łacińskiego w źródłach, ponieważ jest ono nieliczne i pospolite.

⁵³ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

⁵⁴ Zob. zwłaszcza uwagi Jerzego Dygdały: J. Dygdała, *Czy i jak wydawać gazety pisane z XVIII wieku?*, [w:] *Edytorstwo źródeł. Różne drogi-wspólny cel*, red. A. Perłakowski, Kraków 2017, s. 137–140 („Studia edytorskie”, t. 3); *Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706–1709)*, t. I: *Wyprawy do Saksonii i Litwy w latach 1706–1708. Listy królewskich sekretarzy Samuela Kazimierza Szwykowskiego i Jozafata Michała Karpia oraz fragmenty z gazet pisanych i diariuszy*, wyd. idem, Warszawa 2018, s. 19–22.

Aneksy

Aneks 1

Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, 179, s. 3–7.

[s. 3]

Percepta na wydatki do wygody Jmci Pana starosty bludeńskiego w Warszawie *studier* traktującego A[nn]o 1700

Naprzód

Pierwszy kwartał który się zaczął 22 *Augusti* po odejździe Naszego M[os]ci Dobrodzieja z Warszawy do Wilanowa⁵⁵ z Czerniakowa⁵⁶ dawano *provisionem* podług osobliwej ordynacji na piśmie do urzędnika wydanej. Oprócz na mięso, ryby, korzenie, buty, cyrulika, świece etc. zostawił Jm. Pan Odyniec⁵⁷ marszałek dworu Jmci Pana [Benedykta Pawła Sapiehy]⁵⁸ Podskarbiego W[ielkiego] Ks[ięstwa] L[itewskiego] Dobrodzieja talarów 50 co *facit* tynf[ów] 300

Po wy[j]ściu tego kwartału na drugi następujący który się zaczynał *Imis 9bris* Jm. Pan [Eustachy Jan] Burba⁵⁹ wojski trocki, ekonom dóbr chodkiewiczowskich przysłał z Wielony⁶⁰ przez Kozaka *currentis monetae*⁶¹ złotych 1000

Anno 1701

Na trzeci który się zaczął *anno eodem, ut supra, diebus Februarii* doszło ze skarbu Jmci Dobrodzieja różnymi czasy zł 500

Na tenże kwartał za asygnacją Jmci Dobrodzieja doszło od Jmci ks[ię]dza opata supraskiego [Floriana Wołka Łaniewskiego]⁶² tynf[ów] 500

⁵⁵ Wilanów, wieś w powiecie warszawskim ziemi warszawskiej województwa mazowieckiego, ze zlokalizowanym w niej pałacem króla Jana III Sobieskiego. Obecnie dzielnica Warszawy.

⁵⁶ Czerniaków, wieś w powiecie warszawskim ziemi warszawskiej województwa mazowieckiego. Obecnie część dzielnicy Mokotów w Warszawie.

⁵⁷ Odyniec, marszałek dworu B. P. Sapiehy. Może Kazimierz Odyniec skarbnik wileński w latach 1689–1709.

⁵⁸ Benedykt Paweł Sapieha (zm. 1707), podskarbi wielki litewski w latach 1676–1703. Opiekun prawny Jana Karola Chodkiewicza.

⁵⁹ Eustachy Jan Burba, wojski trocki. Z ramienia B. P. Sapiehy zawiadywał dobrami J. K. Chodkiewicza.

⁶⁰ Wielona (lit. Veliuona), miasteczko nad Niemnem, będące dworem (starostwem) gospodarskim w Księstwie Żmudzkiem. Obecnie na Litwie w rejonie jurborskim.

⁶¹ Tzw. moneta bieżąca, gorszej wartości w przeciwieństwie do starej dobrej monety tzw. *bonae monetae*.

⁶² Florian Wołk Łaniewski (zm. 1708), opat, archimandryta supraski w latach 1701–1708 i grodzieński (1703–1708).

	[s. 4]
Na czwarty kwartał który się zaczął <i>eodem anno Imis Maii</i> za asygnacją Jmci Dobrodzieja doszło od Żyda [Issachara Berenda] Leymana ⁶³ faktora ⁶⁴ królewskiego tynf[ów]	300
<i>Reliquum</i> na tenże kwartał Jm. Pan [Eustachy Jan] Burba z pieniędzy arendowanych ⁶⁵ z starostwa błudeńskiego ⁶⁶ dodał tynf[ów]	600
<i>Item eodem anno</i> po odprawionych wakacjach powróciwszy z Supprasza ⁶⁷ do Warszawy zaczął się kwartał <i>Imis diebus 7bris</i> na który z wielką trudnością i niewygodą Panięcia od Jm Pana Hryniewicza ⁶⁸ z profitów Solecznickich ⁶⁹ przez weksel do Jm. Pana [Jakuba] Ryokura ⁷⁰ kupca warszawskiego dany ledwo 22 9bris pieniądze doszły zł	1000
Na ten następujący kwartał który a <i>Ima Xbris</i> zaczynał się, Jm. Pan [Eustachy Jan] Burba z Wielony przez Jm. Pana [Jana] Szretera ⁷¹ skarbnego W[ielkie]o Ks[ięstwa] L[itewskiego] <i>currentis monetae</i> ordynował które <i>ultimis Januarii</i> ledwo doszły zł	1000
 Anno 1702	
Na ten kwartał który się <i>Imis diebus Martii</i> zaczynał, doszło od Jm. Pana starosty mińskiego [Krzysztofa Stanisława Zawiszy] ⁷² przez Kozaka w dzień N[ajświętszej] P[anny] Gromnicznej ⁷³ <i>currentis monetae</i> zł	500
<i>Item</i> na tenże kwartał doszło wcześniej	
	[s. 5]
od Jm. Pana starosty mińskiego [Krzysztofa Stanisława Zawiszy] przez Jm. ks[ię]dza Woronicza ⁷⁴ <i>Soc[ietas] Jesu currentis monetae</i> zł	1000

⁶³ Issachar Berend Lehmann (1661–1730), nadworny bankier Augusta II żydowskiego pochodzenia.

⁶⁴ Osoba pośrednicząca w interesach, pośrednik. W tym kontekście chodzi o pełniącego przez Lehmana funkcję nadwornego bankiera.

⁶⁵ Dzierżawionych.

⁶⁶ Starostwo niegrodowe w powiecie i województwie brzeskoliteńskim ze stolicą w Błudniu. Obecnie Pierszamajskaja na Białorusi w rejonie bereskim obwodu brzeskiego.

⁶⁷ Supraśl, miasto nad rzeką Supraślą w powiecie grodzieńskim województwa trockiego. Obecnie w powiecie białostockim województwa podlaskiego. Z fundacji Aleksandra Chodkiewicza w 1498 r. powstał tam monaster, który stał się nekropolią Chodkiewiczów.

⁶⁸ Niezidentyfikowany.

⁶⁹ Soleczniki (lit. Šalčininkai), miasteczko (Soleczniki Wielkie) w powiecie wileńskim województwa wileńskiego. Obecnie na Litwie w rejonie sołecznickim okręgu wileńskiego.

⁷⁰ Jakub Riaucour (zm. 1711), kupiec warszawski. Ojciec kupca i bankiera warszawskiego Piotra Riaucoura (1694–1768).

⁷¹ Jan Schrötter (Szretter, Szreter, Szreyter, 1646–1726), sekretarz JKM, poczmistrz i skarbnik litewski w latach 1694–1718.

⁷² Krzysztof Stanisław Zawisza (1666–1721), starosta miński w latach 1685–1720. W 1720 r. otrzymał województwo mińskie.

⁷³ 2 lutego.

⁷⁴ Woronicz, jezuita, kaznodzieja nowogrodzki. Wzmiankowany przez K. S. Zawiszę pod datą 16 VIII 1701 r. na uroczystościach Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Rohotnej (*Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy...*, s. 102).

Na kwartał zaczynający się <i>Ima Juni</i> a kończący się <i>ultima Augusti</i> , dano ze skarbu Je[g]o M[o]ści Dobrodzieja przez ręce Jm. Pana Sinińskiego ⁷⁵ , i na odróżną expense ⁷⁶ do Królewca ⁷⁷ tynf[ów]	300
Przyjechawszy zaś do Królewca wzięło się obliża samego Je[g]om[o]ści P[an]a a Starosty u Je[g]o M[o]ści P[ana] [Jana] Pawłowicza burmistrza wileńskiego ⁷⁸ tynf[ów]	600
Na kwartał zaczynający się <i>Ima 7bris</i> a kończący się <i>ultima 9bris</i> od Je[g]omści Pana [Eustachego Jana] Burby wojskiego trockiego, przez Je[g]omści Pana Przyradowskiego ⁷⁹ <i>die 4 Octobris</i> tynf[ów]	1500
<i>Item eodem anno</i> na kwartał zaczynający się <i>Imis Xbris</i> przysłano z Wielony przez Jm. Pana Stroczyńskiego ⁸⁰ <i>die 1oma ejusdem</i> tynf[ów]	100

Anno 1703

Dnia <i>18 mensis Februarii</i> przysłał z Wielony przez bojarzyna Jm. Pan Olechowicz ⁸¹ na kwartał zaczynający się <i>Ima Martii</i> a kończący się <i>ultimis Mai</i> tynf[ów]	1000
<i>Eodem anno</i> różnymi czasy doszło z Rygi za asygnacjami Jaśnie Wielmożnego Jm. Pana [Benedykta Pawła Sapichy] Podskarbiego W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego] Dobrodzieja naszego tynf[ów]	1200
<i>Item eodem anno</i> dnia <i>25 mensis 9bris</i> doszło od Jmści Pana [Eustachego Jana] Burby tynf[ów]	300
	<i>[s. 6]</i>
<i>Item eodem anno ultimis Xbris</i> przysłał Jmć Wolski ⁸² z Wielony po wzięciu Jm. P[an]a [Eustachego Jana] Burby tynf[ów]	600

Anno 1704

Dnia <i>13 Martii</i> doszło za asygnacją Jm. Dobrodzieja w Eldzborku ⁸³ do pewnego kupca królewieckiego daną tynf[ów]	900
<i>Eodem anno die 6 Mai</i> Jm. Pan Pulianowski ⁸⁴ zostawił tynf[ów]	600

⁷⁵ Niezidentyfikowany.

⁷⁶ Wydatek.

⁷⁷ Królewiec (niem. Königsberg), stolica Prus Książęcych. Obecnie Kaliningrad (ros. Kaliningrad) w Rosji w obwodzie kaliningradzkim.

⁷⁸ Jan Pawłowicz, burmistrz Wilna.

⁷⁹ Niezidentyfikowany.

⁸⁰ Niezidentyfikowany.

⁸¹ Niezidentyfikowany.

⁸² Ks. Karol Wolski, jezuita.

⁸³ Lidzbark Warmiński (niem. Heilsberg), miasto nad rzeką Łyną na Warmii. Obecnie siedziba powiatu lidzbarskiego województwa warmińsko-mazurskiego.

⁸⁴ Niezidentyfikowany.

<i>Eodem anno die 2 Mai</i> od Jm. P[an]a Gimzy ⁸⁵ z importancji ⁸⁶ Ryzluch ⁸⁷ odebrałem tal[arów] bit[ych]	300
<i>Item eodem anno die 16 Juni</i> z Wilna przez ręce Jm. Pana [Jana] Pawłowicza burmistrza wileńskiego doszło tal[arów] bit[ych]	200
<i>Item eodem anno die 4 Augusti</i> z Wielony od Jm. Pana Świętorzeckiego ⁸⁸ doszło tynf[ów]	250
<i>Eodem anno die 10 Novembris</i> doszło od Jm. P[an]a [Eustachego Jana] Burby przez weksel z Tylży ⁸⁹ tynf[ów]	200
<i>Item eodem anno die 7 Xbris</i> doszło od Jmci P[an]a [Eustachego Jana] Burby przez weksel z Tylży tynf[ów]	300
<i>Eodem anno</i> doszło od Jm. P[an]a [Eustachego Jana] Burby przez weksel z Tylży tynf[ów]	500

[s. 7]

Anno 1705

Na kwartał zaczynający się <i>Ima Februarii</i> a kończący <i>ultima Aprilis</i> z kapitału sumy błudefskiej wzięło się tynf[ów]	600
<i>Die 7 Mai.</i> Za listem Jm. P. Pulianowskiego doszło od P. Wilka ⁹⁰ z Kłapeydy ⁹¹ tynf[ów]	300
<i>Die 20 Mai.</i> Od Pana Roda ⁹² za listem Jm. Pana [Benedykta Pawła Sapichy] Podskarbiego Litewskiego Dobrodzieja Naszego doszło tynf[ów]	1126

⁸⁵ Niezidentyfikowany.⁸⁶ Dochodów.⁸⁷ Niezidentyfikowana miejscowość należąca do J. K. Chodkiewicza.⁸⁸ Niezidentyfikowany.⁸⁹ Tylża, miasto nad rzeką Tylżą u ujścia Niemna w Prusach Książęcych. Obecnie Sowieck (ros. So-wiet'sk), w Rosji w obwodzie kaliningradzkim.⁹⁰ Niezidentyfikowany.⁹¹ Kłajpeda (lit. Klaipėda, niem. Memel), miasto u ujścia rzeki Dangi (lit. Danė) w Prusach Książęcych. Obecnie na Litwie stolica okręgu kłajpedzkiego.⁹² Niezidentyfikowany.

Aneks 2

Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, 179, s. 1, 9–27.

[s. 9]

Regestr wydatków na potrzebę extraordinaryjną, jako to na suknie, samego Pana starosty bludeńskiego, na barwę dla pokojowych, restaurację wozów, i na drogę jadąc z Warszawy do Supraszla na wakacje

Anno 1701 M[iesią]ca Augusta	Złote	Grosze
Za cztery łokci[e] ⁹³ i ćwierci sagety ⁹⁴ barszczowej ⁹⁵ na żupan ⁹⁶ dla Jm. Pana starosty łokci po tyńfów 9 <i>facit</i> tyńfów 38 na szelągi rachując	41	24
Za sześć łokci astrac]haniej ⁹⁷ na podszewkę do tego żupana	6	–
Za pół funta ⁹⁸ bawelny	1	–
Za jedwab do sztafowania ⁹⁹ żupanu	2	06
Za potrzeby do tegoż żupana	3	10
Za hafki	–	06
<i>Item</i> za siedem łokci i ćwierć atlasu ¹⁰⁰ sosenkowego ¹⁰¹ po talaru bitym, <i>facit</i>	48	10
Za sześć łokci astrac]haniej na podszewkę	6	–
Za pół funta bawelny	1	–
Za jedwab krawcowi	1	03
Za potrzeby do tego żupana	3	10
Za sukno na ubranie z atłasem	20	–
Za pasek płócienny na uczkur ¹⁰²	1	–
Krawcowi od uszycia	1	–
Od restauracji czeczugi ¹⁰³ Panięcej miecznikowi	2	06
Od restauracji czapki Panięcej	6	20

⁹³ 1 łokieć = ok. 58,6 cm.

⁹⁴ Sageta lub sajeta, cienkie i kosztowne sukno zagraniczne przeznaczone na kontusze.

⁹⁵ Rodzaj koloru występujący w dwóch odmianach. Pierwszy ciemnozielony od liści barszczu. Drugi czerwony od bulwy rośliny.

⁹⁶ Ubranie męskie zakładane pod kontusz.

⁹⁷ Rodzaj jagnięcej skóry futerkowej. Futro ze skórek młodego barana astrachańskiego.

⁹⁸ 1 funt = ok. 405 g.

⁹⁹ Może chodzi o szrafowanie, czyli cieniowanie.

¹⁰⁰ Tkanina jedwabna lub półjedwabna, która z jednej strony się błyszczy i jest gładka, a z drugiej matowa. Może być także wzorzysta z lnianym albo bawełnianym wątkiem.

¹⁰¹ Barwa tkaniny, koloru czerwono-brązowego, zbliżonego do pnia sosny.

¹⁰² Rodzaj jedwabnego lub siatkowego pasa do podtrzymywania spodni ozdobionego kutasami.

¹⁰³ Odmiana szabli pochodzenia tatarskiego lub kirgiskiego, bogato zdobiona. Inne nazwy: ordynka, smyczek, szabla ormiańska.

Za pas złocisty dla Jmci P[an]a starosty talarów 12 <i>facit</i>	80	–
Od zarobienia jego pasa	6	20
Za dwie parze butów dla Jmci P. starosty	13	10
Za troje muszki pstre dla Jmci P. starosty	4	12
Za paski do czeczugi Jmci P. starosty	1	–
Za [w]stęgi do czeczugi i do zegarka	3	18
Od uszycia poszewek prześcieradła i kołnierzyków Jm. Panu staroście	4	12
Za kobierzec wzorzysty na stół dla Jm. P. starosty	66	20
Na płótno do kołnierzyków Urbańskiej ¹⁰⁴	2	06
Suma <i>facit</i>	327	13

[s. 10]

Barwa pokojowych

Za siedem łokci sukna francuskiego łokcia po tynfów 11 czyni na szelągi	87	23
Za łokci 11 falendysza ¹⁰⁵ dla mniejszych pokojowych po talaru bitym <i>facit</i>	73	10
Za os[ie]m łokci kitajki ¹⁰⁶	53	10
Za potrzeby do dwóch kontuszów ¹⁰⁷ francuskiego sukna	13	10
<i>Item</i> za potrzeby do trzech kontuszów falendyszowych	13	10
Za płótno na podszewki do żupanów kitajczanych	6	20
Za dwoje potrzeb do tychże żupanów	6	20
Za płótno na dwa żupany mniejszym pokojowym	13	10
Za płótno na podszewkę do tychże żupanów	5	–
Za potrzeby do tychże żupanów	8	06
Za pół łokcia kitajki do kontuszów dwóm pokojowym	3	10
Za haftki do żupanów wszystkich	–	20
Od uszycia dwóch żupanów płóciennych chłopcom	3	10
<i>Item</i> od uszycia żupana Bykowskiego ¹⁰⁸	1	03
Za dwa łokcia astr[a]haniej na listwy ¹⁰⁹ pod żupany kitajczane	2	–
Krawcowi dwornemu od uszycia tych żupanów i kontuszów	20	
Dwóm pokojowym na buty z podkówkami ¹¹⁰	14	–
<i>Item</i> dla mniejszych pokojowych	7	–

¹⁰⁴ Niezidentyfikowana.¹⁰⁵ Gatunek cienkiego sukna wełnianego sprowadzanego z Anglii przez kupców holenderskich i niemieckich. Wykorzystywany głównie do szycia ubrań dla służby lub mniej zamożnych szlachciców.¹⁰⁶ Cienka jedwabna tkanina z Chin.¹⁰⁷ Wkładana na żupan długa wierzchnia suknia z rozciętymi rękawami.¹⁰⁸ Sługa chodkiewiczowski.¹⁰⁹ Forma obszycia u sukni. Inaczej bramowanie, otaczanie brzegów lamówką.¹¹⁰ Obcasami.

Na piwo krawcom co pomagali robić	1	03
Suma facit	333	05

[s. 11]

**Wydatki różne na potrzebę tegoż Jmci Pana starosty
extraordynaryjne**

Na restaurację wozów, karety, kowanie koni	46	20
Od restauracji szorów ¹¹¹	13	10
Za wóz drabiasty ¹¹² kowiasty ¹¹³	66	10
Za wino podczas sejmku pod bytność różnych gości i wysyły Paniąt i Państwa różnymi czasy	80	–
Kucharzowi, Góralowi ¹¹⁴ , woźnicy <i>ad rationem</i> jurgieltu ¹¹⁵	20	–
Za garniec ¹¹⁶ wina pod bytność różnych gości	8	24
Woźnicy Jm. P. Brzeździeckiego ¹¹⁷ , który Panięcia przywoził	1	03
Za korzenia ¹¹⁸ różne w drogę	10	–
Za cytryny w drogę	3	–
Za rozeń żelazny	4	–
Ks[ie]dzu na Mszę Ś[więtą] na odjez[d]nym	1	–
Za stoc[z]ki ¹¹⁹ w drogę	2	06
Za ocet winny w drogę	1	20
Za barylkę na wino w drogę	1	–
Za sznur do związania rzeczy	–	12
Za sól i świece w drogę	2	20
Za przewóz przez Wisłę	6	–
Za chleb w drogę na Skaryszewie ¹²⁰	1	04
Tamże na Skaryszewie za piwo i siano	1	–
Ks[ie]dzu dominikan[in]owi w Choroszczy ¹²¹	6	20
Suma facit	277	09

¹¹¹ Uprząż końska w postaci szerokiego pasa zakładanego na pierś konia wraz z pomocniczymi rzemieniami.

¹¹² Wóz o bokach przypominający drabiny, służący głównie do przewożenia siana, zboża i innych rzeczy.

¹¹³ Albo chodzi o kształt podkowy, albo że został podkuty, tj. wzmocniony.

¹¹⁴ Sługa chodkiewiczowski.

¹¹⁵ Stałe wynagrodzenie.

¹¹⁶ Garniec krakowski = 3,2–3,3 litra. Garniec warszawski = 3,76–3,90 litra.

¹¹⁷ Niezidentyfikowany.

¹¹⁸ Tutaj w znaczeniu przypraw.

¹¹⁹ Stoczek, długa i cienka, zwinięta spiralnie świeca woskowa.

¹²⁰ Skaryszew, wioska, jurydyka warszawska założona na gruntach wsi Kamion, na prawym brzegu Wisły. Obecnie część dzielnic Praga Północ i Praga Południe w Warszawie.

¹²¹ Choroszcz, miasteczko w powiecie tykocińskim ziemi bielskiej województwa podlaskiego. Obecnie w powiecie białostockim województwa podlaskiego. Znajduje się tam od poł. XVII w. kościół i klasztor dominikanów.

Expensa które się wydawały w drodze jadąc z Warszawy na wakacje do Supraszla a die 6ta Augusti w Radziminie na noclegu

Za piwo	–	16	
			[s.12]
Za dębinę na osie do karety	1	–	
Stelmachowi ¹²² od roboty tychże osi	6	20	
Kowalowi od kowania	–	12	
Za chleb	–	12	
Za siano	2	10	
Za słomę pod konie	–	10	

Die 7 w Radziminie¹²³

Ks[ie]dzu na Mszę Ś[więtą]	1	–	
Za kurczę	–	10	
Za masło	–	03	
Za świece do smarowania osi nowej	–	04	
Od przewozu przez Bug	2	06	

Tegoż dnia w Wyszkanie¹²⁴ na popasie

Za baranię	1	25	
Za pieczeńię wołową	1	24	
Za chleb	–	09	
Za dwoje kurcząt	–	20	
Za owies	6	–	
Za czworo kurcząt po groszy 9	1	06	
Za piwo dla woźnic	–	10	
Za piwo do stołu	–	05	
Za piwo na drogę	–	15	
Za masło	–	15	
Za półtor[e]j kopy ¹²⁵ ogórków	–	15	
Za jarzynę	–	04	

¹²² Rzemieślnik zajmujący się wyrobem kół i innych części wozu.

¹²³ Radzymin, miasto w powiecie warszawskim ziemi warszawskiej województwa mazowieckiego. Obecnie w powiecie wołomińskim województwa mazowieckiego.

¹²⁴ Wyszaków, miasto nad Bugiem w powiecie kamieńcykowskim ziemi nurskiej województwa mazowieckiego. Obecnie w powiecie wyszkowskim województwa mazowieckiego.

¹²⁵ Kopa = 60 sztuk.

W Porębiu¹²⁶ na noclegu die 8

Za mleko	–	11
Za piwo	–	12
Za siano	2	05
Za gorzałkę	–	12

Tegoż dnia na popasie w Ostrowie¹²⁷

Za dwoje kurcząt	–	22
------------------	---	----

[s. 13]

Za owies	5	–
Za chleb	–	12
Za jarzynę	–	04
Za ćwierć mięsa	3	15
Za dwa garce piwa	–	12
Za smołę	–	20
Za siano	–	25
Za gorzałkę	–	12

Tegoż dnia na wytchnieniu w Rydwanu¹²⁸

Za piwo	–	16
Za siano	–	24

W Zembrowie¹²⁹ na noclegu 9

Za masło	–	15
Za siano	1	20
Za owies	4	15
Za kurczęta	–	20
Za piwo	–	20
Za trzy świece do smarowania kół	–	6
Za chleb	–	12
Za gorzałkę	–	12

¹²⁶ Poręba (Poręby), wieś w powiecie kamieńczykowskim ziemi nurskiej województwa mazowieckiego. Obecnie w powiecie wyszkowskim województwa mazowieckiego.

¹²⁷ Ostrowie, miasto w powiecie ostrowskim ziemi nurskiej województwa mazowieckiego. Obecnie Ostrów Mazowiecka w powiecie ostrowskim województwa mazowieckiego.

¹²⁸ Radwany-Zaorze, wieś w powiecie łomżyńskim ziemi łomżyńskiej województwa mazowieckiego. Obecnie w powiecie zambrowskim województwa podlaskiego.

¹²⁹ Zambrów, miasto w powiecie zambrowskim ziemi łomżyńskiej województwa mazowieckiego. Obecnie w powiecie zambrowskim województwa podlaskiego.

Tegoż dnia na popasie w Zalesiu¹³⁰

Za siano	–	28
Za piwo	–	16
Za chleb	–	12
Suma facit	57	29
In genere summa tych wydatków facit zlot[yh]	996	06

[s. 15]

Regestr wydatków extraordinaryjnych na potrzebę Jmci P[ana] starosty bludeńskiego

	Tynf[y]	Grosze tynf[y]
Anno 1701		
Die 28 Octobris		
Za konia który zdechl z Wielony powracając	30	–
Na strawę Góralowi tamże idącemu	10	–
Item temuż po konia idącemu	3	–
Praczcze długu zaległego z woli Jmci Dobrodzieja, który miał zapłacić Jm Pan [Eustachy Jan] Burba, zapłaciłem	30	–
Za dwanaście łokci płótna na chusty	12	–

Die 15 Novembris

Za trzy łokcie sukna różowego pod popielice ¹³¹	36	–
Za os[ie]m łokci atlasu zielonego	48	–
Za potrzeby do kontusza i żupana	15	–
Za podszewkę i bawełnę do żupana	6	–
Krawcowi od roboty z jedwabiem	5	–
Suma tynfów	195	–

[s. 16]

Die 23 Decembris

Za czapkę na zimę barankową	18	–
Za szlamy ¹³² dla Jm. Pana starosty	60	–
Za trzy łokcie sukna szkarłatnego ¹³³ na kontusz	36	–
Za garła ¹³⁴ do szlam na łapki ¹³⁵ i kołnierz	18	–
Za os[ie]m łokci atlasu na żupanik	48	–
Za podszewkę pod żupan i listwę do niego	5	–

¹³⁰ Zalesie, wieś w powiecie tykocińskim ziemi bielskiej województwa podlaskiego. Obecnie w powiecie białostockim województwa podlaskiego.

¹³¹ Wyprawione skóry futerkowe z popielic (gryzonie, których futro wykorzystywano).

¹³² Futro z brzuchów i boków lisich lub rysich.

¹³³ Ciemnoczerwony, koloru krwi.

¹³⁴ Rodzaj futra lisiego.

¹³⁵ Rękawiczki z wierzchem blaszanym i skórzanym spodem.

Za potrzeby do kontusza i żupana	12	–
Krawcowi od roboty z jedwabiem	5	–
Kuśnierzowi za podszycie kontusza i na jedwab	3	–

Anno 1702**M[iesią]ca Marca die 27**

Za trzy łokcie sukna oliwkowego	36	–
Za os[ie]m łokci atlasu brzoskwiniowego	48	–
Za potrzeby do kontusza i żupana	15	–
Za podszewkę i bawełnę krawcowi	6	–
Od roboty tychże sukien z jedwabiem	5	–
Suma tyńfów	315	–

[s. 17]

<i>Item</i> za imamus ¹³⁶ na dwa żupany dla Jmci P. starosty	20	–
Na podszewkę i bawełnę	6	–
Na potrzeby z galonem ¹³⁷ złotym	6	–
Krawcowi od roboty szelągami	zł 10	–
Za dwanaście łokci płótna na chusty	12	–
Za dwanaście łokci obrusów po tyńfów <i>trzy facit</i>	36	–
Za półtora łokcia sukna na ubranie	zł 18	–
Za pół łokcia atlasu na listwę	3	–
Za płótno, jedwab i robotę krawcowi	zł 1	15 gr
Za czapkę letnią barankową	zł 15	–
Za naprawę zegarka Lewusia ¹³⁸	zł 15	–
Francuzowi, który uczył Jm. P[an]a starostę po francusku za półtrzecia m[iesią]ca	30	–
Suma tyńfów	172	15

[s. 18]

Expensa extraordinaryjna na potrzebę Wielmożnego Jmci P. starosty wielońskiego, co się wydało na futro we Gdańsku przed zimą

Anno 1702**Dnia 22 M[iesią]ca Octobra**

Za błom ¹³⁹ królików siwych	180	–
--	-----	---

¹³⁶ Imamus (mamus), lekka tkanina wełniana wykorzystywana w XVII i XVIII w.

¹³⁷ Srebrna albo złota naszywka na mundurach lub liberiach.

¹³⁸ Sługa chodkiewiczowski.

¹³⁹ Błom lub błam, czynność polegająca na zszywaniu kawałków futra lub miara sztuki futra z całego zwierzęcia, zwykle składana we dwie poły.

Za półtora błom popielic	60	–
Za pięć par gareł lisich	60	–
Za czapkę barankową na zimę	18	–
Za buncik ¹⁴⁰ popielic pod łapki i kołnierż	12	–
Za dwie pary nożów	6	–
Sobie na strawę tam jadącemu i powracającemu	50	–
Kuśnierzowi za celowanie ¹⁴¹ futer i za podszytie kontuszów z jedwabiem i robotę	15	–
Suma tyńfów	401	–

[s. 19]

Za kołpak ¹⁴² soboli ¹⁴³	60	–
--	----	---

W Królewcu eodem anno

Za cynę ¹⁴⁴ , to jest tuzin talerzy, tuzin półmisków do swojej starej cyny dodałem	44	–
Za rżnięcie ¹⁴⁵ herbów na tejsze cynie	4	–
Za parę lichtarzó ¹⁴⁶ cynowych	7	–
Za miotelkę do chędożenia ¹⁴⁷ sukien	1	–
Za łyżki żelazne dla pokojowych	2	–
Na kolendę ¹⁴⁸ różnym lokajom, pachotkom, woźnicom, kucharzom, piekarzom, <i>etc.</i> wyszło	30	–
Za parę ręczników nowych	6	–
Za naprawę zegarków	20	–
Za naprawę i przechędożenie ¹⁴⁹ strzelby Jm. Pana starosty	7	–
Za cztery chustki francuskie dla Jm. Pana starosty	8	–
Za księgi francuskie z oprawą dla Jmci Pana starosty	35	–
Za sztukczkę płótna olenderskiego ¹⁵⁰ na koszulę	15	–
Kapelmajstrowi ¹⁵¹ co Bykowskiego uczył na skrzypcach grać	5	–

¹⁴⁰ Mała wiązka, pęczek.

¹⁴¹ Sztukowanie futra za pomocą lepszych kawałków.

¹⁴² Wysoka czapka bez daszka w kształcie cylindra lub stożka. Futrzana lub obszyta futrem.

¹⁴³ Soból, zwierzę futerkowe z rodziny łasicowatych.

¹⁴⁴ Przedmioty wykonane z tego metalu. W tym przypadku talerze i półmiski.

¹⁴⁵ W znaczeniu grawerowania.

¹⁴⁶ Świeczników.

¹⁴⁷ Trzepania.

¹⁴⁸ Upominek dawany na Boże Narodzenie.

¹⁴⁹ Wyczyszczenie.

¹⁵⁰ Holenderskie.

¹⁵¹ Kapelmajster, kapelmistrz. Tutaj w znaczeniu nauczyciela gry na skrzypcach.

Kucharzowi za rok przeszły który się skończył 1702 na Święty Michał ¹⁵² dałem	60	–
Francuzowi, co uczył Jm. P. starostę przed Bożym Narodzeniem za 5 m[iesią]cy	120	–
Paniej gospodyni przed Bożym Narodzeniem <i>ad rationem</i> długu za drwa, wino, piwo, tafelbir ¹⁵³ <i>etc.</i> dałem	150	–
Woźnicom strawnych pieniędzy za os[ie]m miesięcy na każdy miesiąc rachując po ty[nf]ów] 24 <i>facit</i>	200	–
Tymże woźnicom za 2 parze butów	12	–
Jm. P. Stroczyńskiemu do Wielony jadącemu i z Wielony powracającemu, i stąd do Wilna dało się na strawę	124	–
Suma ty[nf]ów	910	–
		[s. 20]
Expensa na pościel		
Za 40 funtów szerści ¹⁵⁴ warzonej ¹⁵⁵	30	–
Za siedem łokci płótna pod adamaszek ¹⁵⁶	5	–
Za 2 łokcie drelichu ¹⁵⁷ ołederskiego na wał ¹⁵⁸	6	–
Za 16 łokci płótna farbowanego czerwonego pod kapę ¹⁵⁹	12	–
Za jedwab ponsowy ¹⁶⁰ do szycia	3	–
Na nici dwojaki	1	–
<i>Item</i> za płótno do gałki ¹⁶¹ , do pawilonu ¹⁶² , i na nici tapicerowi	2	–
Za pięć łokci adamaszku co nie dostawało	32	–
<i>Item</i> za 9 łokci płótna farbowanego pod płótek ¹⁶³	5	–
Za robotę całej pościeli tapicerowi zapłaciłem	40	–
Za tapczan składany z okowaniem ¹⁶⁴	8	–
Suma ty[nf]ów	144	–

¹⁵² 29 września.

¹⁵³ Piwo stołowe.

¹⁵⁴ Sierści.

¹⁵⁵ Wygotowanej.

¹⁵⁶ Żakardowa tkanina najczęściej jedwabna, dwustronna, zwykle jednobarwna ze wzorem matowym na błyszczącym tle. Tutaj wykorzystany do obicia części łóżka i na pościel.

¹⁵⁷ Rodzaj lnianej tkaniny.

¹⁵⁸ Element łóżka, pościeli umieszczany w wezglowiu. Często służył jako poduszka.

¹⁵⁹ Ozdobne nakrycie, narzuta na łóżko.

¹⁶⁰ Jasnoczerwony.

¹⁶¹ Forma ozdoby mocowanej na szycie pawilonu.

¹⁶² Baldachim z kotarami nad łóżkiem mający kształt namiotu.

¹⁶³ Część łóżka znajdująca się od strony głowy, tzw. wezglowie.

¹⁶⁴ Obiciem. Być może obicie metalem.

Register roboty szmuklerskiej¹⁶⁵ dla Wielmożnego Jm. Pana starosty wielońskiego różnemi czasy roku 1702

Za potrzeby do kontusza papuziego ¹⁶⁶ , i do żupana gryzetowego ¹⁶⁷ ponsowego srebra ciągnionego dla Jm. P[an]a starosty	40	–
Za potrzeby do kontusza krwawego ¹⁶⁸ , złota ciągnionego dla Jm. Pana starosty i do żupana jedwabnego	30	–
Za potrzeby do kontusza różowego jedwabne dla Jm. Pana starosty ze sznurkiem	10	–
Za sznurek węgierski ¹⁶⁹ do kontusza krwawego ze złotem i za galony do boków	20	–
Za potrzeby jedwabne do żupana dla Jmści Pana starosty	3	–
		<i>[s. 21]</i>
Za potrzeby jedwabne do płaszcza Jm. Pana starosty	4	–
Za potrzeby do trzech kontuszów dla pokojowych	30	–
Za potrzeby do żupanów	6	–
Za potrzeby do kontusza i żupana kucharzowi	12	–
Za taśmy do kontuszów na powszednie noszenie pokojowym	3	–
Za frędzle ¹⁷⁰ jedwabne do pawilonu z robotą ze wszystkim	40	–
Za frędzle sreb[r]ne do kapy	60	–
Za kutas ¹⁷¹ do wała	10	–
Za sznur do tegoż wała	2	–
Za kutasiki ¹⁷² do materacu	10	–
Krawcowi za robotę tych sukien	60	–
Temuż krawcowi za podszewki do żupanów, jedwab i bawelnę	30	–
Suma tyńfów	370	–

Regestr roboty szmuklerskiej dla wielmożnego Jmci Pana Starosty wielońskiego różnemi czasy

Anno 1703

Za potrzeby do dwóch żupanów kartunowych ¹⁷³ dla Jm. P[an]a starosty	4	–
Za potrzeby srebra ciągnionego i z galonem srebrnym	30	–
Za potrzeby do żupana ceglatego atlasowego jedwabne	5	–

¹⁶⁵ Inaczej pasmownictwo (pasmanteria), czyli wyrób pasów, tasiemek, galonów, frędzli czy wstążek.

¹⁶⁶ Żółtozielony, pstrokaty.

¹⁶⁷ Rodzaj zgrzebnej lnianej lub konopnej tkaniny.

¹⁶⁸ Ciemnoczerwony.

¹⁶⁹ Może chodzi o pas kontuszowy zwany także słuckim.

¹⁷⁰ Frędzle.

¹⁷¹ Ozdoba szmuklerska w postaci pędzelka na końcu sznurka.

¹⁷² Mniejsze kutasy.

¹⁷³ Kartun, rodzaj bawelnianej tkaniny.

Za potrzeby do kontusza papuziego jedwabne ze sznurkiem	10	–
Za potrzeby do żupana gryzetowego czerwonego jedwabne	3	–
Za potrzeby do żupana zielonego imamusowego	3	–
Za potrzeby do żupana pomarańczowego atlasowego jedwabne	3	–
Suma tynfów	58	–

[s. 22]

Excerpta extraordinaryjne na potrzebę Wielmożnego**Jm. P. starosty wielońskiego i na suknie****Anno 1703 w Królewcu**

Za jedwab zielony na żupan dla Jm. Pana starosty	20	–
Za kartun na dwa żupany	20	–
Za sukno karmazynowe na portasy ¹⁷⁴	14	20
Za atlas na listwy	5	–

Za sukno papuzie na kontusz łokci półczwarta po tynf[ów] 11 czyni	38	–
Krawcowi za robotę sukien za jedwab, i za podszewki do żupanów i za bawelnę	60	–

Expensa na inne potrzeby

Za płótno na chustki	8	–
Kołędy różnym	35	–
Za robotę chustek	2	–
Cyrulikowi za aptekę <i>etc.</i>	30	–
Suma tynfów	232	20

Expensa extraordinaryjne na suknie W[ielmożnego] Jm. P. starosty wielońskiego**Anno 1704**

Za kartun na dwa żupany	20	–
Za płótno na podszewkę, nici i haftki	9	–
Za materię zieloną na kontusz łokci 9 po tynf[ów] 6 czyni	54	–
Za kitajkę pod kontusz	30	–
Za galon złoty do tegoż kontusza łokci os[ie]mnaście	20	–

Za atlas różowy w kostki na żupan łokci 8 po tynf[ów] 7 uczyni	56	–
--	----	---

[s. 23]

Za płótno farbowane na podszewkę	5	–
Za bawelnę i jedwab do żupana	1	–

¹⁷⁴ Spodnie. Nazwa pochodzi od grubego płótna zwanego part, wytwarzanego z konopi lub lnu bez domieszki wełny lub bawełny.

Za jedwab do kontusza	1	–
Za sukno złotawe na kontusz łokci półczwarta po tynf[ów] 11 uczyni	30	09
Za jedwab do tego kontusza	1	–
Za sukno na kontusz trawiasty ¹⁷⁵ łokci cztery bez ćwierci po tynf[ów] 12 czyni	45	–
Na jedwab i na sznurek do tegoż	4	–
Za atlas na listwy do kontusza złotawego	6	–
Za sukno koraliove ¹⁷⁶ na portasy	15	–
Za jedwab do tych portasów	–	06
Za sznurek	3	–
Za atlas na listwy	5	–
Za płótno na podszycie tychże	3	–
Kuśnierzowi za podszycie trzech kontuszów z jedwabiem dla Jm. P[an]a starosty	15	–
Suma tynfów	323	15

Barwa pokojowym

Za sukno na cztery kontusze	193	06
Za atlas żółtogorący ¹⁷⁷ na 4 żupanym	180	–
Za płótno i listwy do tych żupanów	20	–
Za bawelnę	8	–
Za jedwab do tych sukien	6	–
Za sznurki węgierskie do trzech kontuszów	21	–
Na haftki i nici do żupanów	1	–
Kucharzowi na barwę ¹⁷⁸	60	–
Kuśnierzowi za podszycie kontuszów dla pokojowych popielicami	9	–
Na jedwab	2	–
Na szlamy za odnowę pod kontusz Jm. P. starosty	72	–
Za garła lisie	24	–
Suma facit	596	06

[s. 24]

Regestr roboty szmuklerskiej

Do Gdańska na potrzeby złote do czterech kontuszów, a do żupanów jedwabne	100	–
Na strawę temu co jeździł	15	–

¹⁷⁵ Zielony, w kolorze trawy.

¹⁷⁶ Może chodzi o kolor koralowy, tj. czerwony z mieszanką różowego i pomarańczowego.

¹⁷⁷ Żółty o barwie jaskrawej intensywnej (żółto-pomarańczowy).

¹⁷⁸ Tu w znaczeniu uniformu.

Za potrzeby do dwóch żupanów kartunowych dla Jm. P. starosty	4	–
Za potrzeby złota ciągnionego do kontusza materialnego Jm. Pana starosty	30	–
Za potrzeby ceglaste ¹⁷⁹ do żupana	4	–
Za potrzeby jedwabne ze srebrem do kontusza złotawego sukiennego ze sznurkiem węgierskim	30	–
Za potrzeby do kontusza sukiennego trawiastego Jm. Pana starosty	12	–
Suma tynfów	196	–

Expensa extraordinaryjne na inne potrzeby eodem anno

Pani gospodyni do porachunku za stancję, wino <i>etc.</i>	1000	–
Za obrus łokci sześć	18	–
Za ręczniki i serwety łokci 12	18	–
Panu Tarasiewiczowi ¹⁸⁰ jurgeltu	60	–
<i>Item</i> temuż	40	–
Za puzdro	7	–
Za brzytwy	6	–
Niemcowi szprachmajsterowi ¹⁸¹ za trzy m[iesią]ce	18	–
Za pas dla Jm. Pana starosty na powszednie noszenie	18	–
Kucharzowi jurgeltu za rok 1704	60	–
Ks[ie]dzu Paprolowi ¹⁸² co po francusku uczył Jm. P. starostę różnymi czasy dałem	120	–
Cyrulikowi różnymi czasy	130	–
Za książki niemieckie dla Jm. Pana s[ta]ros[ty]	5	–
Za płótno szwabskie ¹⁸³ na chusty Jm. P. staroście	60	–
Za płótno na chustki	15	–
Za stoczek	3	–

[s. 25]

Matematykowi za dwa m[iesią]ce	12	–
Niemcowi szprachmajsterowi także	12	–
Krawcowi <i>ad rationem</i> jurgieltu	36	–
Na łyżkę sreb[r]ną dodałem pieniędzy Jm. P. starosty	6	–
Na sierżmięę ¹⁸⁴ dla straż	5	–
Za stolik drewniany na kredens	3	–

¹⁷⁹ Czerwono-pomarańczowe.¹⁸⁰ Służący chodkiewiczowski.¹⁸¹ Nauczyciel języka obcego. W tym przypadku niemieckiego.¹⁸² Niezidentyfikowany.¹⁸³ Płótno maglowane i krochmalone. Po wypraniu okazywało się, że jest rzadkie i grube przez mocno spłaszczoną nić.¹⁸⁴ Siermięga, krótki płócienny płaszcz noszony głównie przez chłopów.

Za trzonki sreb[r]ne do noża dla Jm. P. st[arost]y	8	06
Za nóż	1	–
Za kolędę różnym ludziom jako to czeladzi gospodarskiej i przychodzącym wyszło	50	–
Jmści Panu staroście na wydatki Jego	6	–
Suma tynfów	1735	06

Regestr wydatków extraordinaryjnych roku 1705

M[iesiąc]a *Januarii Die 4*

Za podszycie kontusza czarnego popielicami dla Jm. Pana starosty	3	–
Na jedwab kuśnierzowi	1	–
<i>Die 8.</i> Za maskarkę ¹⁸⁵	6	–

Februarius

<i>Die 4.</i> Krawcowi na strawę co jechał do Tylży do Jm. P. [Eustachego Jana] Burby	5	–
Odużnego ¹⁸⁶ od konia Jm. Pana starosty masztalerzowi ¹⁸⁷	3	–
<i>Die 8.</i> Słudze Jmci ks[ię]dza [Floriana Wołka Łaniewskiego] opata suprańskiego odużnego od tego konia	12	–
Malewiczowi ¹⁸⁸ na drogę do Błudnia ¹⁸⁹	30	–
Suma tynf[ów]	60	–

[s. 26]

Martius

<i>Die 1.</i> Za buncik popielic do odnowy kontusza czarnego Jm. P. starosty	10	–
<i>Die 3.</i> Za naprawę okien	3	–
<i>Die 8.</i> Za drogę Jm. P. Jasińskiemu ¹⁹⁰ do Wilna idącemu i nazad powracającemu	100	–

Maius

<i>Die 5.</i> Na aptekę dla Jm. P. starosty	12	–
<i>Die 7.</i> P. Melcherowi ¹⁹¹	20	–

¹⁸⁵ Tutaj w znaczeniu maski, przebrania karnawałowego.

¹⁸⁶ Odużne, drobny podarunek, datek od nabywcy konia dla stajennego i osoby, która przyprowadziła konia.

¹⁸⁷ Starszy stajenny, mający dozór nad stajnią i końmi.

¹⁸⁸ Sługa chodkiewiczowski.

¹⁸⁹ Błudeń, miasto w powiecie i województwie brzeskoliteńskim. Obecnie wieś Pierszamajskaja na Białorusi w rejonie bereskim obwodu brzeskiego.

¹⁹⁰ Niezidentyfikowany.

¹⁹¹ Sługa chodkiewiczowski.

<i>Die 13.</i> Za płótno pod żupan Jm. P. st[arost]y	5	–
Za jedwab do tego żupana i bawełnę	4	–
<i>Die 16.</i> Na sukno na portasy dla Jm. P. starosty łokci dwa	20	–
Na sznurek do tychże	2	–
Na jedwab	1	–
<i>Die 20.</i> Jm. P. starości na różne wydatki Jm.	6	–
<i>Die 22</i> Za kartun na żupany dla Jm. P. st[arost]y	30	–
Za płótno na koszule	12	–
Za płótno cie[ń]sze na chustki	6	–
<i>Die 23.</i> Za koldrę dla Jm. P. starosty	72	–
Za konia dla Jm. P. Jasieńskiego	180	–
<i>Die 24.</i> Za konia dla pokojowego	60	–
Za kulbakę ¹⁹² tegoż pokojowego	15	–
Za sukno dla instruktora	95	–
Za siano i obrok ¹⁹³ dla konia Jm. Pana starosty przez zimę	60	–
Za sta[j]nię	6	–
Czeladnikowi gospodarskiemu za dozór	6	–
Za cztery łokcie łożynku ¹⁹⁴ granatowego dla pokojowego	20	–
Item drugiemu pokojowemu za szare sukno na kontusz	18	–
Za potrzeby do innego kontusza	2	–
Suma ty[nf]ów	769	–
		[s. 1] ¹⁹⁵
<i>Die 25.</i> Za dwie pary butów dla Jm. P. starosty w drogę	20	–
Za trzy pary butów w drogę pokojowym	15	–
Za czapkę nową dla Jm. P. starosty	15	–
Za wierzch drugiej czapki	3	–
Za robotę tej czapki	2	–
Za grzebieniarz ¹⁹⁶ z grzebieniami	4	–
Za węgierską wódkę w drogę	3	–
Za puzdro	2	–
<i>Die 26.</i> Instruktorowi na potrzeby do barwy	36	–
Krawcowi <i>ad rationem</i> jurgieltu	53	–
Kucharzowi zostawiło się	12	–
Stróżowi	6	–

¹⁹² Wysokie siódło skórzane z drewnianymi łękami. Często wykorzystywane w wojsku.

¹⁹³ Pasza dla koni.

¹⁹⁴ Niezidentyfikowana tkanina. Być może chodzi o materiał poddany procesowi ługowania, tj. moczenia w ługu, łożynach.

¹⁹⁵ Błąd w paginacji.

¹⁹⁶ Pudełko, futerał do przechowywania grzebieni.

W drodze z Królewca aż do Rawicza¹⁹⁷ na siano, obrok dla koni, i inne wydatki dla wygodny pańskiej wyszło 150 24

Roku 1705 m[iesiąc]ca *Juli* 8 dnia register percepty z różnej importancji tudzież na expensa [wydatki] należycie skonfrontowawszy i zweryfikowawszy jako prawdziwe aprobuję i z onych Jm. Pana Juliana Jasińskiego¹⁹⁸ cześnika smoleńskiego kwituję na co się dla lepszej wagi i dalszej pamięci ręką moją podpisuję w Rawiczu *anno die ut supra*

Jan Karol Chodkiewicz
Wiel[oński], Błud[ęński], Dawg[ielski] Starosta

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Warszawskie Radziwiłłów

Dział V

2048

Archiwum Narodowe w Krakowie

Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów

128, 166, 167, 168, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 204, 206, 208, 209, 212, 1023

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

SD 56216/I

Biblioteka Narodowa w Warszawie

Biblioteka Ordynacji Zamoyskich

911

Rosyjskij Gosudarstwennyj Archiw Driewnich Aktow g. Moskwa

fond 389 (Metryka Litewska)

150, 154, 155

Źródła drukowane

Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721), wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1862.

¹⁹⁷ Rawicz, miasto w powiecie kościańskim województwa poznańskiego. Obecnie w powiecie rawickim województwa wielkopolskiego.

¹⁹⁸ Julian Stanisław Jasiński (Jasiński), cześnik smoleński w latach 1705/1706–1711.

- Przestrogi i nauki dla dzieci. Instrukcje rodzicielskie (XVIII w.)*, red. M. E. Kowalczyk, D. Żołądź-Strzelczyk, Wrocław 2017.
- Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706–1709)*, t. 1: *Wyprawy do Saksonii i Litwy w latach 1706–1708. Listy królewskich sekretarzy Samuela Kazimierza Szwykowskiego i Jozafata Michała Karpia oraz fragmenty z gazet pisanych i dziariuszy*, wyd. J. Dygdała, Warszawa 2018.
- Volumina Legum*, t. 5, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860.
- Źródła do dziejów Warszawy. Rejestry podatkowe i taryfy nieruchomości 1510–1770*, wyd. A. Berdeczka, J. Rutkowska, A. Sucheni-Grabowska, H. Szwankowska, Warszawa 1963.

Opracowania

- Błaszczak G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 6, Warszawa 2016.
- Bystron J. S., *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 2, Warszawa 1994.
- Chachaj M., *Orszak magnata odbywającego podróż edukacyjną (wiek XVI–XVIII)*, [w:] *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 165–178.
- Czapliński W., Długosz J., *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*, Warszawa 1976.
- Dygdała J., *Czy i jak wydawać gazety pisane z XVIII wieku?*, [w:] *Edytorstwo źródeł. Różne drogi – wspólny cel*, red. A. Pełtakowski, Kraków 2017, s. 123–142 („Źródła edytorskie”, t. 3).
- Dzieje Rzeczypospolitej polskiej z początku siedemnastego wieku*, t. 6, oprac. J. Moraczewski, Poznań 1851.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.
- Kahl E., *Wychowanie dziecka w rodzinie szlacheckiej w XVI i XVII wieku*, [w:] *Wychowanie w rodzinie*, t. 1: *Przekaz tradycji i kultury na przestrzeni wieków*, red. S. Walasek, L. Albański, Jelenia Góra 2011, s. 19–38.
- Litak S., *Edukacja początkowa w polskich szkołach w XIII–XVIII wieku*, Lublin 2010.
- Łukaszewicz J., *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, Poznań 1849.
- Markiewicz A., *Podróże edukacyjne w czasach Jana III Sobieskiego. Peregrinationes Jablonovianae*, Warszawa 2011.
- Mienicki R., *Jerzy Karol Chodkiewicz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 369.
- Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, oprac. S. K. Kossakowski, t. 1, Warszawa 1859.
- Nycz M., *Geneza reform skarbowych Sejmu Niemego. Studium z dziejów skarbowo-wojskowych, z lat 1697–1717*, Poznań 1938.
- Pacowie. Materjały historyczno-genealogiczne*, oprac. J. Wolff, Petersburg 1885.
- Puchowski K., *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk 2007.

- Rachuba A., *Piotr Michał Pac*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 744–745.
- Radziwonka R., *Warszawa i jej mieszkańcy w czasach wielkiej wojny północnej (1700–1721)*, Warszawa 2019.
- Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, oprac. S. Uruski, t. 2, Warszawa 1905.
- Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, t. 3, wyd. B. Gorczak, Petersburg 1894.
- Siegel S., *Ceny w Warszawie w latach 1701–1815*, Lwów 1936.
- Szwagrzyk J. A., *Pieniądz na ziemiach polskich X–XX w.*, Wrocław 1990.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3: *Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2015.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2003.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, Kraków 1904.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, Kraków 1908.
- Żołądź D., *Idealy edukacyjne doby staropolskiej. Stanowe modele i potrzeby edukacyjne szesnastego i siedemnastego wieku*, Warszawa-Poznań 1990.
- Żołądź-Strzelczyk D., *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań 2002.
- Żołądź-Strzelczyk D., Kabacińska-Łuczak K., *Codziennosc dziecięca opisana słowem i obrazem. Życie dziecka na ziemiach polskich od XVI do XVIII wieku*, Warszawa 2012.

The income and expenses of Jan Karol Chodkiewicz (1686–1712), starost of Veliuona, Zabłudów, Baisogala and Daugeliskis, relating to his schooling in Warsaw in 1700–1705. A contribution to the history of young magnates' education in the Polish-Lithuanian Commonwealth

Summary: Jan Karol Chodkiewicz (1686–1712), a descendant of the Supraśl line of the Chodkiewicz family, is a historical figure that has never been researched or even mentioned in a short biographical note. This article focuses on the period between 1700 and 1705, when Chodkiewicz attended a Jesuit school in Warsaw. Education was an important milestone in the lives of young magnates, and it prepared them for holding important offices in the state and living among the nobility. The above also applied to Jan Karol, an heir to the immense fortune of the Chodkiewicz family who spent the rest of his short life litigating over his ancestral estates. The young starost received his education during the difficult period of the Great Northern War (1700–1721) which engulfed the Polish-Lithuanian Commonwealth in political and military conflict. Those events had undoubtedly made a mark on Jan Karol's formative process.

The article details the income (*percepta*) of Jan Karol Chodkiewicz (1686–1712), the starost of Veliuona, Zabłudów, Baisogala and Daugeliskis, and his spending on education in Warsaw in 1700–1705. The young magnate's court (number of servants, spending on goods and luxuries, and the cost of products and services at the time) can be reconstructed based of the sources presented in the appendices. These

sources also provide valuable insights into the magnates' diet, contemporary men's fashion, and the subjects studied by young Chodkiewicz. This article makes a valuable contribution to further research into the history of education of young magnates in the Polish-Lithuanian Commonwealth, as well as financial and material aspects of education in the early 18th century.

Keywords: Jan Karol Chodkiewicz (1686–1712), Warsaw, income, expenses, college education, Great Northern War (1700–1721)

